

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
Національний університет «Запорізька політехніка»

Інститут управління та права, Юридичний факультет
(повне найменування інституту, факультету)

Кафедра загальноправових та політичних наук
(повне найменування кафедри)

Пояснювальна записка

до дипломного проекту (роботи)

магістр

(ступінь вищої освіти)

на тему Моделююча гра як інструмент вирішення етнополітичних конфліктів

Виконав: студент(ка) 2 курсу, групи Ю-219м

Спеціальності 052 «Політологія»

(код і найменування спеціальності)

Освітня програма (спеціалізація)

Політологія

О.В. Головка

(прізвище та ініціали)

Керівник д-р п.н., Д.Ю. Арабаджієв

(прізвище та ініціали)

Рецензент д-р п.н., проф. О.М. Кіндратець

(прізвище та ініціали)

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
Національний університет «Запорізька політехніка»
 (повне найменування закладу вищої освіти)

Інститут, факультет Інститут управління та права, Юридичний факультет
 Кафедра Загальноправових та політичних наук
 Ступінь вищої освіти Магістр
 Спеціальність 052 «Політологія»
 (код і найменування)
 Освітня програма (спеціалізація) Політологія
 (назва освітньої програми (спеціалізації))

ЗАТВЕРДЖУЮ

Зав.кафедри Арабаджієв Д.Ю.
 «___» _____ 2020 року

З А В Д А Н Н Я
НА ДИПЛОМНИЙ ПРОЄКТ (РОБОТУ) СТУДЕНТА(КИ)

Головко Оксани Віталіївни

(прізвище, ім'я, по батькові)

1. Тема проєкту (роботи) «Моделююча гра як інструмент вирішення етнополітичних конфліктів»

керівник проєкту (роботи) Арабаджієв Дмитро Юрійович, д.п.н., доцент,
 (прізвище, ім'я, по батькові, науковий ступінь, вчене звання)

затверджені наказом закладу вищої освіти від «29» вересня 2020 року № 241

2. Строк подання студентом проєкту (роботи) «___» _____ 2020 року

3. Вихідні дані до проєкту (роботи) 115 сторінок, 1 таблиця, 88 джерел.

4. Зміст розрахунково-пояснювальної записки (перелік питань, які потрібно розробити) з'ясувати методологічні засади моделюючої гри як інструменту вирішення етнополітичних конфліктів; проаналізувати понятійно-категорійний апарат моделюючої гри як інструменту вирішення етнополітичних конфліктів; вивчити зарубіжний досвід застосування моделюючих ігор як інструменту вирішення етнополітичних конфліктів; розглянути загальні характеристики проведення моделюючих ігор; проаналізувати організаційну структуру моделюючих ігор; провести аналіз використання методу моделювання при вирішенні етнополітичних конфліктів; обґрунтувати ефективність проведення моделюючих ігор як інструменту вирішення етнополітичних конфліктів; розробити практичні рекомендації щодо створення та застосування моделюючих ігор як інструменту вирішення етнополітичних конфліктів; проаналізувати заходи з охорони праці та техногенної безпеки.

5. Перелік графічного матеріалу (з точним зазначенням обов'язкових креслень)
 – Гра «Кубинська криза».

6. Консультанти розділів проєкту (роботи)

Розділ	Прізвище, ініціали та посада консультанта	Підпис, дата	
		завдання видав	прийняв виконане завдання
1	Арабаджієв Д.Ю., д.п.н., доцент		
2	Арабаджієв Д.Ю., д.п.н., доцент		
3	Арабаджієв Д.Ю., д.п.н., доцент		
4	Нестеров О.В., доцент		
Нормок-ь	Попович Я.С., доцент		

7. Дата видачі завдання «__» _____ 2020 року.

КАЛЕНДАРНИЙ ПЛАН

№ з/п	Назва етапів дипломного роботи	Строк виконання етапів роботи	Примітка
1	Попереднє затвердження тем, складання змісту	02.12.2019-04.12.2019	
2	Вивчення літературних джерел	09.12.2019-15.01.2020	
3	Збір матеріалу на кваліфікаційну магістерської роботу	10.02.2020-17.02.2020	
4	Групування та аналіз зібраного матеріалу	18.02.20-29.02.2020	
5	Виконання першого розділу	02.03.2020-24.04.2020	
6	Виконання другого розділу	04.05.2020-22.06.2020	
7	Виконання третього розділу	01.09.2020-30.09.2020	
8	Затвердження теми кваліфікаційної магістерської роботи	29.09.2020	
9	Формування висновків та рекомендацій	01.10.2020-15.10.2020	
10	Оформлення кваліфікаційної магістерської роботи	16.10.2020 – 06.11.2020	
11	Перевірка роботи керівником	9.11.2020-11.11.2020	
12	Одержання відгуку та рецензії	11.11.2020-13.11.2020	
13	Попередній захист кваліфікаційної магістерської роботи	16.11.2020-19.11.2020	
14	Подання роботи на кафедру	22.11.2020	
15	Захист кваліфікаційної магістерської роботи	22.12.2020	

Студент(ка)

_____ (підпис)

О.В. Головка

_____ (прізвище та ініціали)

Керівник проєкту (роботи)

_____ (підпис)

Д.Ю. Арабаджієв

_____ (прізвище та ініціали)

РЕФЕРАТ

Кваліфікаційної магістерської роботи на здобуття другого (магістерського) рівня освіти зі спеціальності 052 «Політологія»

Тема роботи: «Моделююча гра як інструмент вирішення етнополітичних конфліктів»

Актуальність дослідження моделюючих ігор як інструменту вирішення етнополітичних конфліктів пов'язана з стрімким розвитком соціально-політичного прогнозування та методу моделювання у соціально-політичній сфері, що здійснює революційний вплив методу моделювання на всі сфери життя, в тому числі й на соціально- політичну.

Метою кваліфікаційної магістерської роботи є моделююча гра як інструмент вирішення етнополітичних конфліктів.

Предметом дослідження виступає аналіз принципів, дослідження, розробки, проведення та проведення моделюючих ігор як ефективного методу вирішення етнополітичних конфліктів .

Об'єктом виступають процеси, які пов'язані з створенням та аналізом застосування на практиці моделюючих ігор як інструменту вирішення етнополітичних конфліктів.

Методи дослідження. Методологічна основа дослідження базується на принципах об'єктивності й цілісності, а також визначається комплексом загально філософських, загальнонаукових та спеціальних методів дослідження, що дозволило забезпечити обґрунтованість та достовірність наукових результатів. Зокрема, в роботі застосовано: діалектичний метод, завдяки якому вдалося представити предмет дослідження в його істотних соціальних взаємозв'язках та залежностях; метод системного аналізу дозволив виявити і обґрунтувати системні компоненти досліджуваного предмета – розробка та способи проведення моделюючої гри; порівняльний метод забезпечив здійснення компаративного аналізу специфіки

застосування моделюючих ігор в тих чи інших країнах; історичний метод надав можливість дослідити історичні закономірності, тенденції та особливості моделюючої гри; структурно-функціональний метод створив необхідні передумови для аналізу складної архітектури конкурентоспроможності та її функціонального покликання; герменевтичний метод забезпечив проникнення до внутрішньої сутності конкурентоспроможності, надав можливість збагнути її специфіку застосування моделюючої гри як інструменту вирішення етнополітичних конфліктів, особливості створення та реформування на різних етапах розвитку; на основі аналітико-прогностичного методу зроблено обґрунтовані висновки та узагальнення, прогноз розвитку ситуації а також можливих наслідків, сформульовано теоретичні і практичні рекомендації.

Інформаційну базу дослідження становлять навчально-методичні посібники, науково-методичні публікації в періодичній пресі, довідкова і монографічна література вітчизняних і зарубіжних вчених у галузі публічного адміністрування, матеріали особистих досліджень автора.

Наукова новизна кваліфікаційної магістерської роботи полягає в тому, що:

- проаналізовано використання моделюючої гри як інструменту вирішення етнополітичних конфліктів, загалом та її компонентів, на виявленні різних типів зв'язків цих компонентів між собою та із зовнішнім середовищем, а також зведення їх у цілісну картину. Виявлено, що зовнішнім середовищем для підвищення ролі моделюючої гри є не тільки потреба у модернізації способів прогнозування соціально-політичного життя, а й у виявленні ефективності застосування моделюючої гри як інструменту вирішення етноконфліктів.

- Метод моделювання в етноконфліктології, який є найсучаснішим, являє собою систему теоретико-методологічних поглядів на визначення сутності, змісту, цілей, завдань, критеріїв, принципів і методів прогнозування соціально-політичної ситуації, а також організаційно-практичних заходів до формування механізму її реалізації в конкретних умовах у розрізі

етноконфліктології, не тільки як механізму прогнозування на майбутнє; новітній спосіб дослідження соціально-політичної ситуації базується на глобальній модернізації, змінах в культурному і політичному просторі, та управлінні інтелектуально-дослідницьким потенціалом, що представляє собою головний ресурс;

- виявлено, що теорія оптимізації забезпечує набором механізмів і технологій, дає змогу реалізовувати, узагальнювати питання адаптації моделюючої гри до застосування у нинішніх умовах. Виокремлено фактори, які впливають на суспільно-політичну дійсність, за яких моделююча гра-ефективний засіб сприяння на вирішення етнополітичних конфліктів.

Практичне значення одержаних результатів полягає в тому, що основні положення, викладені автором у кваліфікаційній магістерській роботі, доведено до рівня методичних розробок та прикладних рекомендацій. Вони призначені для використання при розробці моделюючих ігор як інструменту вирішення етнополітичних конфліктів.

Апробація результатів кваліфікаційної магістерської роботи.

1. Ейдельштейн Я.Ю., Легенчук І.А. Проблеми розвитку децентралізації в Україні // Участь у міжнародній науково-практичній конференції «Гуманітарна наука ХХІ століття: сучасні виклики в галузі права, освіти, соціальних та поведінкових наук», яка відбудеться 6 листопада 2020 року. Академія Державної пенітенціарної служби м. Чернігів

2. Ейдельштейн Я.Ю., Легенчук І.А. Посадові особи місцевого самоврядування: їхній правовий та соціальний статус // Інноваційні технології публічного управління та адміністрування: теорія і кращі практики 21 століття: Матеріали Всеукраїнської науково - практичної конференції (17. 11. 2020 року, Мелітополь Україна) / відп. ред. Ортіна Г.В. Мелітополь: ФОП Однорог Т.В., 2020. 208 с. – С.164-167.

Структура кваліфікаційної магістерської роботи. Складність проблем, що підлягають дослідженню, їхня різноплановість зумовили загальну логіку і структуру роботи. Кваліфікаційна магістерська робота загальним обсягом

115 сторінок, складається зі вступу, трьох розділів, кожен з яких поділяється на підрозділи, висновків, переліку посилань у кількості 88 найменувань та додатку.

АНОТАЦІЯ

Головко О.В. Моделююча гра як інструмент вирішення етнополітичних конфліктів.

Кваліфікаційна магістерська робота на здобуття ступеня вищої освіти магістра за спеціальністю 052 «Політологія», науковий керівник к.політ.н., доцент Т.І. Сергієнко. Національний університет «Запорізька політехніка».

Кафедра загальноправових та політичних наук, 2020.

Здійснено аналіз теоретико-методологічних засад щодо створення, проведення, та необхідності розробки моделюючої гри як способу вирішення етнополітичних конфліктів. Проаналізовано аналітико-дослідницькі виміри моделюючої гри як інструменту вирішення етнополітичних конфліктів. Обґрунтовано напрями оптимізації застосування моделюючої гри як інструменту вирішення етнополітичних конфліктів.

Ключові слова: моделююча гра, етнополітика, етноконфліктологія, моделювання, етнополітичний конфлікт, політична ігрологія, модернізація.

ANNOTATION

Holovko O. Modeling game as a tool for resolving ethno-political conflicts.

Qualifying master's thesis for a master's degree in specialty 052 «Political Science», supervisor Ph.D., Associate Professor T.I. Sergienko. Zaporizhzhya Polytechnic National University.

An analysis of the theoretical and methodological foundations for the creation, conduct, and the need to develop a modeling game as a way to resolve ethno-political conflicts. Analytical and research dimensions of the modeling game as a tool for resolving ethno-political conflicts are analyzed. The directions of optimization of application of modeling game as a tool of the decision of ethno-political conflicts are substantiated.

Keywords: modeling game, ethnopolitics, ethnoconflictology, modeling, ethnopolitical conflict, political game-hology, modernization.

ЗМІСТ

<u>ВСТУП</u>	7
<u>РОЗДІЛ 1. Теоретико- методологічні засади моделюючої гри та етноконфліктології</u>	9
<u>1.1. Історія дослідження та використання «моделюючої гри» у політиці</u>	9
<u>1.2. Історія становлення та розвитку етноконфліктології</u>	19
<u>1.3. Феномен гри в соціально-політичному просторі</u>	25
<u>1.4. Моделююча гра як метод дослідження та моделювання політичної ситуації</u>	28
<u>1.5. Етнополітичні конфлікти в сучасному світі</u>	31
<u>1.6. Етнополітичні конфлікти як різновид соціальних конфліктів</u>	36
<u>РОЗДІЛ 2. МОДЕЛЮЮЧА ГРА ЯК МЕТОД ВРЕГУЛЮВАННЯ ЕТНОКОНФЛІКТУ</u>	48
<u>2.1. Шляхи вирішення етнополітичних конфліктів</u>	48
<u>2.2. Врегулювання етнополітичних конфліктів шляхом використання моделюючої гри</u>	59
<u>РОЗДІЛ 3. ОХОРОНА ПРАЦІ ТА БЕЗПЕКА У НАДЗВИЧАЙНИХ СИТУАЦІЯХ</u>	84
<u>3.1 Аналіз потенційних небезпек</u>	84
<u>3.2 Заходи по забезпеченню безпеки</u>	85
<u>3.3 Заходи по забезпеченню виробничої санітарії та гігієни праці</u> .	87
<u>3.4 Заходи з пожежної безпеки</u>	93
<u>3.5 Заходи по забезпеченню безпеки в надзвичайних ситуаціях</u>	95
<u>Висновки</u>	99
<u>Перелік посилання</u>	105

ВСТУП

Актуальність теми дослідження. Моделювання ігор є сучасним шляхом дослідження політичного процесу, а також соціально-політичної дійсності. Розвиток соціального прогнозування та моделювання у політичній сфері спрямовує увагу на дослідження політичного процесу, що залежить від результуючих взаємодій суб'єктів політичного життя, які переслідують власні інтереси та визначають довготривалі стратегії розвитку суспільства. Впровадження у практику втілення стратегічних проектів майбутнього як окремих суспільств, так і світового співтовариства, теорії керованого хаосу визначає потребу наукової концептуалізації стратегічного прогнозування в умовах відкритості, нелінійності, неврівноваженості та невизначеності. Саме тому представлена робота спрямована на розгляд, та дослідження процесу створення моделюючих ігор, як методу пізнання та прогнозу соціально-політичної дійсності, а також як спосіб вирішення етнополітичних конфліктів.

В даній роботі аналізується історія, ефективність та необхідність використання методу моделювання в розрізі подій та людської діяльності в соціально-політичній галузі, при вирішенні етнополітичних конфліктів

Метою роботи є аналіз використання моделюючих ігор в соціально-політичних дослідженнях та в етноконфліктології. Для досягнення поставленої мети слід вирішити наступні завдання:

- розглянути сутність та історію виникнення етноконфліктології;
- дослідити сучасний стан етноконфліктології, та її участь в соціально-економічних і політичних процесах;
- розглянути теоретико-методологічні засади моделюючої гри та етноконфліктології;
- дослідити феномен етнічних конфліктів;
- визначити дослідницькі можливості та ефективність моделюючих ігор;

- дослідити моделюючі ігри як спосіб етнополітичного конфлікту;
- визначити можливості використання моделюючих ігор в етноконфліктології;

- вивчити принципи розробки та застосування моделюючих ігор;

Наукова новизна дослідження полягає у наступному. Розглянуто характеристики гри в процесі історичного розвитку, які трансформуються в

форму соціальної техноогі, яка застосовується в різних сферах людської діяльності і суспільно-політичному житті. Розглянутий взаємозв'язок між

моделюючими іграми та етноконфліктологією та способи їх застосування.

Практичне значення одержаних результатів визначається потребами розвивати теорію і практику політичної науки. Розробки, здійснені в рамках дослідження, можна використовувати в таких напрямках політичної науки як політичний маркетинг, політичний брендинг, політичний іміджмейкінг, політичний піар і політичний менеджмент, політична психологія. Проведені дослідження можуть бути використані при підготовці політологів, соціологів, менеджерів і фахівців інших гуманітарних спеціальностей в структурі загальних і спеціальних дисциплін. У дипломній роботі міститься детальне роз'яснення як організовується та проводиться моделююча гра, яка була виявлена на практиці.

Об'єкт дослідження: Моделююча гра як спосіб усунення етнополітичних конфліктів.

Предмет: Аналіз загальних принципів дослідження, розробки і проведення моделюючих ігор як ефективного методу вирішення етнополітичних конфліктів.

РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ МОДЕЛЮЮЧОЇ ГРИ ТА ЕТНОКОНФЛІКТОЛОГІЇ

1.1. Історія дослідження та використання «моделюючої гри» у політиці.

За нечіткої прогнозованості результатів політичних процесів неабияке теоретичне і практичне значення має політичне моделювання, яке методологічно спирається на формальні математичні моделі опису політичних феноменів. Застосування формальних математичних моделей у прикладній політології зумовлене передбачуваністю багатьох подій політичного життя, оскільки формальна модель допомагає уникнути довільного формулювання припущень неформальної моделі, сприяє виробленню більш-менш точного, піддатливого перевірці прогнозу. Крім того, моделювання сприяє визначенню механізмів розвитку політичного процесу, встановленню зв'язків між його елементами. За допомогою математичного моделювання політичних ситуацій можна отримати знання про стратегії поведінки головних політичних акторів.

В ХХ ст. застосування моделювання в різних галузях людської діяльності і його теоретичне осмислення прийняло загальний характер. На сьогодні існують десятки визначень моделей і моделювання, але всілякий раз відносно від контексту їх значення змінюється. Так, на думку М. Пешель, відомого фахівця в галузі кібернетики, науки про загальні закономірності процесів управління і зв'язку в організованих системах (в машинах, живих організмах і суспільстві), «модель є результат процесу пізнання, зафіксований в мозку або поза ним на підходящій фізичному середовищі». Іншого погляду дотримуються Ю. Іванілов і А. Лотов, які вважають, що «під словом модель в широкому розумінні мається на увазі або якийсь образ (в тому числі умовний або уявний) об'єкта, що цікавить нас, або, навпаки, прообраз деякого об'єкта або системи об'єктів».[12]

Однак обидва ці визначення в повній мірі не розкривають специфіку зазначеного поняття, так як не тільки модель, але і все, що коли-небудь було створено, відкрито і винайдено людиною, виникло в результаті процесу пізнання. Субстанціональність ж, на яку вказується, не може бути особливою ознакою моделі. Всі продукти людської діяльності є матеріальними або ідеальними об'єктами. У другому прикладі також допущена помилка занадто вузького визначення. Модель - це не завжди образ або прообраз об'єкта. Іноді моделлю називається і сам об'єкт-оригінал. Як пише Я. Неуймін, в сучасному розумінні з терміном моделі «пов'язаний практично неозорий круг матеріальних і ідеальних об'єктів», які знаходять застосування при вирішенні різноманітних завдань в сфері людської діяльності. Модель — сукупність логічних, математичних або інших співвідношень, які відображають із необхідним або досяжним ступенем подібності певний фрагмент політичної реальності, істотні властивості досліджуваного політичного процесу.[12]

Математичним моделям притаманний найвищий ступінь формалізації опису, їх застосовують там, де закономірності перебігу політичних процесів є достатньо вивченими. Використання математичного моделювання забезпечує отримання фундаментальних результатів та інваріантних залежностей, які можуть поширюватись на різні випадки використання модельованої системи, а також на інші системи. Для математичного моделювання будь-якої структури, об'єкта або процесу формується система понять, а зв'язки в моделі описують складанням схеми розподілу потоків інформації. Внаслідок цього будь-яка значуща сторона об'єкта дослідження або його параметри набувають абстрактного виразу. При дослідженні політичних процесів застосовують різні математичні моделі залежно від завдання, мети, об'єкта і предмета дослідження, наявних емпіричних даних та інших чинників. Об'єктами дослідження в конкретній політичній ситуації можуть бути великі суспільні чи соціальні групи, політичні інститути, політична комунікація, політичні сили та їх лідери, щодо яких застосовують специфічний дослідницький інструментарій і методи моделювання.

Математичні моделі політичних процесів поділяють на такі взаємозв'язані групи: 1) детерміновані моделі, які представлені, як правило, у формі рівнянь і нерівностей, що описують поведінку до сліджуваної системи; 2) моделі оптимізації, в яких потрібно досягти максимуму чи мінімуму для сформованих дослідником певних функцій при заданих обмеженнях; 3) ймовірнісні моделі, в яких характеристики політичних процесів мають ймовірнісний сенс, а пошук рішення заснований на максимізації середнього значення корисності. Сутність процесу моделювання полягає у здійсненні певних операцій над отриманими та введеними символічними виразами. [21]

Математичне моделювання — заміщення реального об'єкта політичної дійсності штучно створеним об'єктом (моделлю), який повторює найвагоміші сторони реального досліджуваного об'єкта. Завданням математичного моделювання політичних процесів є аналіз широкого класу політичних процесів і зведення їх до порівняно невеликої кількості математичних моделей та формування сукупності сценаріїв імовірного розвитку політичних подій, а також розроблення способів вибору оптимальних політичних рішень. Важливими інструментами моделювання політичних процесів є теорії ігор, оптимізації та прийняття рішень. Теорія ігор є математичним описом процесів узгодження інтересів між політичними суб'єктами, способом оптимізації комунікацій між ними для моделювання, прийняття політичних рішень. Політичні сили мають узагальнену назву політичних гравців чи політичних агентів. Завданням теорії ігор є розроблення політичних механізмів і технологій для узгодження інтересів політичних гравців та прийняття оптимальних політичних рішень.

Теорія оптимізації формує такі політичні моделі, які забезпечують політика описом механізмів і технологій, досягнення поставлених ним цілей за умови врахування існуючих обмежень. Теорія оптимізації ґрунтується на застосуванні математичного апарату для визначення екстремуму — максимуму чи мінімуму — функцій, які називають цільовими. Одним із напрямів математичного моделювання політичних процесів є знаходження

явного виразу для цільової функції, а також її верифікація — перевірка відповідності даному класу політичних процесів. Теорія прийняття політичних рішень ґрунтується на гіпотезі про раціональну поведінку політичного гравця. [19]

Сутність цієї гіпотези полягає в тому, що політичний гравець вибирає саме те рішення, яке відповідає максимуму його цільової функції, тобто є виграшним. У сучасних математичних моделях політичних процесів теорія оптимізації та теорія прийняття рішень відіграють підпорядковану роль: вони є своєрідними етапами при використанні теорії ігор як базової моделі.

До цього слід додати, що іноді, наприклад, під поняттям «модель» розуміють особливе по відношенню до загального, а в інших випадках навпаки. При такому широкому тлумаченні поняття виникає безліч протиріч, які в реальному житті зазвичай вирішуються на рівні інтуїції і практичної доцільності, а не цілісного розуміння проблеми. Цим пояснюється те, що при наявності спеціальних визначень моделі в різних областях знань її загальне визначення відсутнє.

Щоб більш переконливо показати це, наведемо ще один приклад, що доповнює ті, які вже були дані. Так, В. Штофф вважає, що під моделлю в широкому сенсі розуміють подумки або практично створену структуру, яка б відтворювала ту чи іншу частину дійсності в спрощеній (схематизованій або ідеалізованій) і наочній формі. Погоджуючись з тим, що модель відтворює ту чи іншу частину дійсності в спрощеній формі, задамося питанням: чи уявні моделі неодмінно мають наочністю? Якщо вони пов'язані з образним поданням, то так.[80] Якщо ж ці моделі пов'язані з абстрактним мисленням і застосовуються для того, щоб полегшити вирішення складної проблеми, то вони виражаються не в наочній, а в доступній для розуміння формі, у вигляді понять і суджень. Тут ми стикаємося з різними ступенями єдиного процесу пізнання, на яких, відповідно, діють і різні моделі - наочні і логічні, хоча як ті, так і інші мають одне спільне походження - область почуттів.[70]

Аналіз відомих визначень моделі, які претендують на всеосяжне

тлумачення її, показує, що всі вони мають один і той же недолік: невідповідність обсягу визначає і визначається поняття, а отже, не завжди можуть служити в якості орієнтира. Разом з тим в процесі наукового дослідження узагальнення фактів в приватних областях знання відбувається не тільки шляхом використання власних (для кожної області) основоположних законів і принципів. Приступаючи до дослідження, вчений спирається як на вже відомі теорії, так і на певний світогляд, який сформувався під впливом наукової картини світу. Ці погляди, як відомо, виходять за межі якоїсь однієї конкретної області. Саме тому узагальнене поняття моделі, сформульоване в філософсько-концептуальному або гносеологічному плані і задовольняє всім вищевказаним випадків, є нагальною потребою розвитку науки.[28]

Використання навіть базових теоретико-ігрових принципів є досить поширеним у політичній науці. Один із прикладів використання відомої моделі «Дилеми ув'язненого» можна знайти у статті Д. С. Беннета і А. К. Стама «Спадаючі переваги демократії: комбінована модель результатів війни та її тривалості».[83]

Звернемося до етимології слова модель і спробуємо з'ясувати його початкове значення, яке, можливо, містить те, що ми шукаємо. У словниках і спеціальних роботах по моделюванню, як правило, вказується, що модель походить від латинського *modulus* (міра, такт, ритм, мелодія). Однак, не бачачи ніякого зв'язку між його значеннями і сучасним розумінням слова модель, деякі автори додають ще одне - образ, що відноситься до тлумачення родинного йому слова *modus*, від якого воно відбувається. Дійсно, серед численних варіантів його перекладу є і це слово, але вживається не в значенні відображення, а в сенсі способу дії, мислення і існування. Його синонімами є слова спосіб, рід і манера. Саме в цьому значенні воно використовується в відомому латинському вираженні *modus vivendi* (спосіб життя, спосіб існування), а також в інших словосполученнях, пов'язаних зі способом або загальною схемою міркувань в логіці.

Відомі дослідники Р. Д. Льюїс і Г. Райфа визначають теорію ігор як «модель конфліктних ситуацій за участю кількох людей, в яких для вирішення конфлікту застосовується два основних способи: змова і примирення». [55] Це визначення теорії ігор демонструє, що спочатку ця теорія створювалась як інструмент аналізу конфліктних ситуацій. У результаті в роботах деяких авторів, таких, наприклад, як Н. Н. Воробйова, канадських аналітиків Н. Фрезер, К. Хайпель, вона носить назву «теорії конфліктів».

Думку про «широке значення» теорії ігор поділяють Дж. Фон Нейман і О. Моргенштерн, які відзначають, що рішення, одержуване в результаті теоретико-ігрового аналізу, «має зводитися до набору правил для кожного учасника, які приписують йому спосіб поведінки в будь-якій ситуації, яка тільки може виникнути». [18]

Практика теоретико-ігрових досліджень показує, що подібний оптимізм на сьогоднішній день є трохи перебільшеним. Проте в рамках розгляду сучасних конфліктних ситуацій політики теоретико-ігрові принципи здаються ефективним і певною мірою евристичним методом, що робить їх аналіз актуальною і важливою метою цієї статті.

Моделювання полягає в побудові ідеальних, уявних об'єктів, ситуацій (моделей), для яких характерні відносини та елементи, подібні на відносини та елементи реальних процесів, у т. ч. політичних.

Важливими інструментами моделювання політичних процесів є теорії ігор, оптимізації та прийняття рішень. Теорія ігор є математичним описом процесів узгодження інтересів між політичними суб'єктами, способом оптимізації комунікацій між ними для моделювання, прийняття політичних рішень.[13] Політичні сили мають узагальнену назву політичних гравців чи політичних агентів. Завданням теорії ігор є розроблення політичних механізмів і технологій для узгодження інтересів політичних гравців та прийняття оптимальних політичних рішень. Теорія оптимізації формує такі політичні моделі, які забезпечують політика описом механізмів і технологій, досягнення поставлених ним цілей за умови врахування існуючих обмежень.

Теорія оптимізації ґрунтується на застосуванні математичного апарату для визначення екстремуму - максимуму чи мінімуму - функцій, які називають цільовими. Одним із напрямів математичного моделювання політичних процесів є знаходження явного виразу для цільової функції, а також її верифікація — перевірка відповідності даному класу політичних процесів. Теорія прийняття політичних рішень ґрунтується на гіпотезі про раціональну поведінку політичного гравця. Сутність цієї гіпотези полягає в тому, що політичний гравець вибирає саме те рішення, яке відповідає максимуму його цільової функції, тобто є виграшним. У сучасних математичних моделях політичних процесів теорія оптимізації та теорія прийняття рішень відіграють підпорядковану роль: вони є своєрідними етапами при використанні теорії ігор як базової моделі.

Моделювання застосовується для опису конкретних політичних процесів. Одним із прикладів його можна вважати опис процесу лобіювання в ситуації, коли кількість депутатів у коаліції знаходиться близько точки біфуркації, тобто наближена до кількості голосів, що впливає на політико-економічну ситуацію.[6]

Теорія ігор розглядає широке коло питань узгодження інтересів між політичними гравцями, кожен з яких намагається шляхом вибору ефективної стратегії максимізувати власний виграш, тобто отримати певний політичний ресурс. У межах теорії ігор розглядають набір можливих рішень, які відповідають процедурі узгодження інтересів між політичними гравцями (тобто тій чи іншій концепції розв'язання гри). Внаслідок цього теорія ігор є потужним механізмом побудови політичних прогнозів та сценаріїв розвитку подій.

Функції теорії ігор полягають в забезпеченні політичного аналітика, політтехнолога механізмами і технологіями узгодження інтересів різних політичних сил; розробленні сценаріїв розвитку політичної ситуації відповідно до конкретної стратегії. Структуру будь-якої гри описують сукупністю стратегій учасників, їх цілями, рівнем інформованості про

політичну ситуацію.

Ігри можуть бути такими, що повторюються або відбуваються лише один раз; дискретними або неперервними; статичними (з одночасними ходами гравців) і динамічними (враховується послідовність ходів гравців).

Гра набуває особливої актуальності в політичній науці, оскільки активізувався процес використання її (Гри) в якості самостійної технології і певної складової різних політичних процесів. Незважаючи на це, і сьогодні залишається багато незачеплених науково - методологічних проблем, пов'язаних з грою в політології.

Основними з них є питання про статус гри, її продуктивної спрямованості як методу дослідження політичних процесів, а також можливості використання ігрових

технологій при вирішенні конкретних політичних проблем.

Існує ряд методологічних підходів до вивчення гри: соціальний, культурологічний, лінгвістичний та інші.

Слід підкреслити, що як політологією, так і іншими науками проблема гри як багатовимірного об'єкта наукового аналізу не зачіпалася, гра виявилася на між-науковому і міждисциплінарному «роздоріжжі» і випала з контексту наукової парадигми. Однак гра як невід'ємна частина людського і суспільного буття підкоряється загальним законам соціального розвитку.

Ігрові механізми є обов'язковими складовими раціональних і іраціональних форм культури, вони притаманні різним етапам розвитку суспільства і гармонійно вбудовані в політичне життя. Тому в грі, як і в будь-якому соціальному явищі, фіксуються межі вільного і необхідного, прояви об'єктивного і суб'єктивного в функціонуванні, і як в будь-якій соціальній моделі діють механізми і принципи моделювання.

Теорія ігор розглядає широке коло питань узгодження інтересів між політичними гравцями, кожен з яких намагається шляхом вибору ефективної стратегії максимізувати власний виграш, тобто отримати певний політичний ресурс.

У межах теорії ігор розглядають набір можливих рішень, які відповідають процедурі узгодження інтересів між політичними гравцями (тобто тій чи іншій концепції розв'язання гри). Внаслідок цього теорія ігор є потужним механізмом побудови політичних прогнозів та сценаріїв розвитку подій. Функції теорії ігор полягають в забезпеченні політичного аналітика, політтехнолога механізмами і технологіями узгодження інтересів різних політичних сил; розробленні сценаріїв розвитку політичної ситуації відповідно до конкретної стратегії. [17]

Структуру будь-якої гри описують сукупністю стратегій учасників, їх цілями, рівнем інформованості про політичну ситуацію. Ігри можуть бути такими, що повторюються або відбуваються лише один раз; дискретними або неперервними; статичними (з одночасними ходами гравців) і динамічними (враховується послідовність ходів гравців). За співвідношенням цілей учасників ігри поділяють на антагоністичні (ігри двох учасників, коли сума виграшів гравців у кожному фіналі дорівнює нулю) і неантагоністичні (ігри, в яких сума виграшів гравців може відрізнитися від нуля).

За інформаційною структурою розрізняють: ігри з досконалою чи недосконалою раціональністю; ігри з повною та неповною інформованістю про різні їх параметри. Для аналізу умови гри зазвичай її представляють в розгорнутій формі (опис послідовності можливих ходів), стратегічній (опис стратегій) або характеристичній (опис значення виграшів кожної коаліції). [20]

Апарат теорії ігор поділяють на некооперативну частину (суб'єктом прийняття рішень є індивід) і кооперативну (суб'єктом прийняття рішень є група індивідів, коаліція гравців, які шукають компроміс, об'єднують ресурси). У більшості ігрових моделей гравці обирають свої стратегії діяльності одночасно.

Для опису поведінки гравців (політиків), які входять у багатоелементну політичну систему, недостатньо визначити їхні переваги і відповідності раціонального індивідуального вибору кожного з них окремо, а необхідно

описати модель їхньої поведінки у взаємодії. Переваги гравців задані цільовими функціями, поданими у числовому виразі. Цільова функція $f(y)$ є функціональною залежністю «виграшу» гравця від обраної ним стратегії y . Гіпотеза раціональної індивідуальної поведінки гравця вимагає, щоб вибором своєї стратегії та своєї дії він максимізував значення своєї цільової функції. Для цього він повинен знайти максимум функції $f(y)$, що записують як $\max (y)$.

За наявності кількох гравців необхідно враховувати їх взаємний вплив один на одного. Саме за таких умов і виникає гра. За гіпотезою раціональної поведінки кожен гравець прагне вибором своєї стратегії максимізувати власну цільову функцію. Якщо у грі задіяно кілька гравців, індивідуальна раціональна стратегія кожного залежатиме від стратегій, обраних іншими гравцями. Набір таких раціональних стратегій (стратегій, обраних всіма гравцями) називається рішенням, (рівновагою) гри. [32]

При моделюванні політичних процесів найчастіше використовуються концепції рішень ігор. Сценарії поведінки гравців, завдяки яким вони вирішують важливі для себе таку цінність: максимінна рівновага.

Відповідно до принципу максиміального гарантованого результату гарантоване значення цільової функції 1-го гравця визначається наступним чином: гравець знаходить максимум своєї цільової функції (виграшу) за умови, що всі інші гравці обиратимуть такі стратегії (виконуватимуть дії), які є найгіршими для нього (приносять йому мінімальний виграш). Це рішення означає розуміння гравцем того, що внаслідок гри реалізується найгірша для нього ситуація, і вибором своєї стратегії він максимізує гарантоване значення цільової функції. Таке рішення обумовлює виграш, менше якого гравець не може отримати в принципі за умови, що його можна вважати «раціональним».

При розгляді політичних ситуацій наявність достатнього максимального гарантованого результату забезпечує впевненість політика чи політичної сили.

У теорії ігор не існує єдиної концепції рішення, придатної для всіх класів ігор і для всіх практично важливих ситуацій, оскільки формальний опис гри є лише загальною моделлю для надзвичайно складних політичних процесів, що відбуваються під час гри. Не можна виключити і можливість ірраціональної поведінки гравців, яка не піддається формалізації. Головне в ній те, що, розглядаючи реальні ситуації, політик, політична сила відповідно до мети моделювання обирають саме ту концепцію, яка найповніше відповідає їх потребам.

Ігрове моделювання в політиці має методологічну цінність, яка має велику дослідницької цінність, і виражається в таких аспектах:

- чітко визначає структуру політичного процесу як сукупності суб'єкта, об'єкта і цілей процесу;
- визначає роль специфічної форми діяльності
- спілкування (комунікації) в політичному процесі;
- відображає природу політичного процесу, як сукупності процесів різного масштабу, що реалізуються на особистісному і громадському рівнях;
- демонструє ставлення "особистість - суспільство", що реалізуються як взаємодія відкритих систем;
- розкриває механізм появи нових якостей, які в рамках загальних закономірностей проявляються на різних рівнях схематизації політичному житті;
- враховує "людський фактор", що вносить в систему елементи випадковості і непередбачуваності, показуючи політичний процес як відкриту систему.[47]

Показуючи взаємозв'язок гри і політики на різних структурних рівнях, слід зазначити, що гра є невід'ємною складовою наступних політичних процесів: дозвіл політичних конфліктів, проведення політичних переговорів, здійснення політичного консультування, політичне проектування, виборчих і інших політичних технологій. Таким чином, аналіз політичних ігор дає ключ до розуміння об'єктивної соціальної сутності, так як політичні ігри чітко

відображають як матеріальні, так і духовні потреби суспільства.[58]

1.2. Історія становлення та розвитку етноконфліктології.

Етноконфліктологія як науковий напрямок виникла недавно і займає важливе місце в теорії і практиці конфліктології. Етнополітична конфліктологія вивчає природу, тенденції виникнення і розвитку етнополітичних конфліктів, способи їх регулювання, а також зміст та етапи постконфліктного будівництва.

Етнополітичний конфлікт - це:

- агресивне зіткнення відмінностей, інтересів і протиріч, поглядів, насамперед у сприйнятті, інтерпретації та участі в соціально-економічних і політичних процесах;

- їх відображення в сфері етнонаціональних відносин, використання розбіжностей і відмінностей в даній сфері для вирішення політичних завдань;

- зміна положення і статусу тих чи інших етнонацій, їх представників в суспільстві, порушення балансу їх інтересів, спроби екстремістської конкуренції і зіткнення, з використанням у тому числі відмінності етнонаціональних ціннісних орієнтацій і установок.

Як правило, етнонаціональний конфлікт в сучасних умовах неминуче знаходить етнополітичний статус, бо сюди втручаються різні сили, що переслідують свої політичні інтереси. Відмінності культур, мов, етносів формуються історично. І самі по собі відмінності не причина конфліктів. Але етнокультурні відмінності можуть бути приводом для позначення конфліктів.[22]

Американський дослідник А. Гурр виділяє три типи етнополітичних рухів:

Перший - це вимога пригніченими меншинами великих економічних і політичних вигод, що попереджує загрозу руйнівних колективних акцій і змушує чиновників уважніше працювати в багатонаціональному

(мультикультурному) середовищі.

Другий - націонал-сепаратизм і вимога самостійних держав незалежності. Представляється, що мирне досягнення цілей через автономію для більшості народів привабливіше (Уельс, Шотландія, Татарстан).

Третій - боротьба корінних народів за права на землю і надра, що формує вимоги меншин відносно економічного, культурного і політичного простору через наростання загроз втрати власної самобутності, прагнення до збереження традиційного способу життя (автономні округи в Росії).[42]

Спрямованість сучасних дискусій щодо феномена етнічності певною мірою відрізняється від попередніх наукових спроб зрозуміти це явище. Головний акцент в обговоренні проблеми етнічності в 1990-і роки зводився до пошуку відповіді на запитання: чи є етнічність джерелом конфліктів, чи породжує етнічність як така конфлікти, чи вона лише залучається, використовується або навіть конструюється для інших форм боротьби і досягнення інших цілей?

До 1990-х років основні дискусії з проблем етнічності у світовій етнологічній літературі зводилися до проблеми: яку природу має етнічність – об'єктивну чи суб'єктивну? Термін етнічність (ethnicity) увійшов у науковий обіг з середини 1960-х років. За свідченням деяких дослідників, його вперше використав 1965 року соціальний антрополог Л. Мейр, і це поняття швидко посіло чільне місце у категоріальному апараті етнологічних дисциплін. Проте сама структура терміна (використання суфікса -ість в українській мові та -ity в англійській) перетворює його на винятково абстрактне поняття, і тому воно майже не піддається чіткому визначенню.[36]

Поняття "етнос" практично не використовується в англійській літературі з проблем етнічних відносин, що становить основну частку публікацій у цій галузі у світовій науковій продукції. Для позначення людського колективу, який має спільні етнічні ознаки, широко використовується словосполучення "етнічна група", що, з одного боку, є досить вдалим, оскільки дає змогу позначити етнічні спільноти різного

таксономічного рівня (етнічні меншини, етнографічні групи тощо). З іншого боку, це словосполучення не дає можливості виокремити базове поняття, у даному випадку "етнос", для позначення самого феномена.

Термін "етнічність" і виник як своєрідний заміник поняття "етнос" в англомовній літературі, переводячи визначення цієї справді непростой для визначення соціальної спільноти на рівень високої абстракції. Не випадково пізніше, у 1970-і роки, в англомовній науковій лексиці почала відчуватися недостатність наявної термінології, відтак було запропоновано більш загальне поняття – "ethnie" ("етні").[37]

Різні автори використовують різні методи класифікації концепцій етнічності. Так, Р. Ліпшуц називає п'ять загальних "теорій" (лапки Р. Ліпшуца) етнічності: біологічна, примордіалістська, уявної спільноти, захисна, інструментальна. Д. Лейк і Д. Ротшильд, як уже відзначалося, зводять їх до трьох груп: примордіалізм, конструктивізм, інструменталізм. Дж. Рекс обмежується виокремленням двох концепцій: примордіалістської і ситуаційної, або інструменталізму.

В цілому, щоб відобразити сучасний стан етнополітології, усі різноманітні концепції етнічності можна віднести до двох великих груп: "традиційні", в яких етнічні групи розглядалися як реально існуючі (незалежно від способу їх виникнення та ознак) і "нетрадиційні", або, коректніше, "постмодерністські".

За структурою така класифікація майже збігається із запропонованою Дж. Рексом, але змістовно навч істотна різниця: було б неправильно позначити всі традиційні концепції як примордіалістські, а нетрадиційні, або постмодерністські, – як інструменталізм, хоча, безперечно, інструменталізм є найяскравішим проявом постмодернізму в етнополітології.[48]

У багатьох розвідках, присвячених вивченню етнічних проблем і конфліктів, як правило, робиться огляд основних концепцій етнічного конфлікту. При цьому автори по-різному класифікують ці концепції, дають їм власні найменування (хоча мається на увазі кілька загально визнаних

найменувань основних етноконфліктологічних концепцій), іноді групують і аналізують їх без визначених класифікаційних основ. У результаті майже кожна праця, що містить теоретичний розділ, пропонує власну картину сучасної етноконфліктології, і перелік основних концепцій може змінюватися від двох-трьох до десяти і більше.

Виникнення етнонаціональних, етнополітичних конфліктів - це, перш за все наслідки історичної чи нині існуючої несправедливості: реальної або в уявленнях групи людей. Тому в запобіганні і в подоланні конфлікту головне значення має зняття реальної або міфологічної нерівності, порушення паритету інтересів, пригнічення становища або самопочуття тієї чи іншої національності.

В рамках теоретико-ігрового аналізу конфлікт визначається просто як «будь-яке явище, в якому беруть участь різні сторони, звані множинами гравців і наділені неспівпадаючими інтересами ...».

Незважаючи на простоту, це визначення є досить ефективним при розгляді сучасних політичних конфліктів.

Учені поділяють конфлікти на політичні, економічні, соціальні та етнічні. Найбільш поширені і складні для розуміння та врегулювання - етнічні конфлікти.[30]

Порівняльний аналіз еволюції конфліктів дав можливість виділити їх характерні риси:

- етнічність – одна з найбільш давніх форм соціальної організації суспільства, що з'явилася задовго до класів, станів, політичних спільнот, тому етнічні конфлікти – найдавніша форма соціальних конфліктів, що супроводжує всю історію людської цивілізації;

- надзвичайна емоційна насиченість етнічного конфлікту. Перебуваючи під владою етнічних почуттів, люди найчастіше діють у конфліктних ситуаціях усупереч здоровому глузду. Такими діями вони не тільки не поліпшують, а навіть багаторазово погіршують своє становище;

- практично неможливо знайти етнічний конфлікт у чистому

вигляді. Нерідкі випадки, коли конфлікт, на ранніх етапах якого переважали економічні або інші суперечності, переростає в етнічний конфлікт - і навпаки;

➤ етнічні конфлікти мають реактивний характер. Спалахнувши серед незначної кількості учасників, у якомусь певному місці, такий конфлікт швидко поширюється на більшу кількість суб'єктів, може легко і швидко інтернаціоналізуватися, поширюючись на цілі регіони і континенти.[57]

Виділяють наступні чинники виникнення етнічних конфліктів:

Етнополітичні:

- націоналізм як ідеологія;
- неоднаковий доступ етнонаціональних спільнот до влади;
- розподіл етнонаціональних спільнот на панівні і підлеглі, що призводять до обмеження прав етнічних меншин, до масових міграцій населення, до сегрегації і геноциду;
- недемократична етнонаціональна політика;
- політизація етнічності;
- складність і суперечливість національно-державного будівництва (особливо в посттоталітарних країнах).

Етнотериторіальні:

- неспівпадіння етнічних і політичних кордонів (Африка, СРСР, колишня Югославія);
- невизначеність кордонів між окремими державами;
- розділення єдиного етносу державними кордонами;
- територіальні претензії одного етносу до іншого;
- спроба перерозподілу території, на якій проживає кілька етносів;
- спроби етнонаціональної спільноти відокремитися і створити власну державу.

Етнопсихологічні:

- розбіжність між національними сподіваннями й можливостями;
- ірраціональність групової поведінки етнонаціональних спільнот;

- переоцінка сторонами важливості певної етнополітичної проблеми.

Етнічні конфлікти не минули країни Заходу, різко загострились в Азії, та досягли свого апогею на постсоціалістичному просторі. В наш час триває кілька десятків етнічних війн і серйозних етнічних конфліктів. Це, насамперед, Чечня в Росії, колишня Югославія (Боснія і Герцеговина, Косово), Канада (франкомовна провінція Квебек), Північна Ірландія, Іспанія (баски), Індія (Пенджаб, Джамму, Кашмір), курдська проблема (Іран, Ірак, Туреччина), Нагірний Карабах (Вірменія-Азербайджан), Грузія-Абхазія, Молдова (Наддністрянщина), Естонія, Латвія (російськомовне населення) тощо.[25]

Етнічний конфлікт у своєму розвитку проходить чотири стадії: а) зародження; б) визрівання; в) ескалація; г) згасання.

Щоб не довести етнічний конфлікт до ескалації, до етнічної війни, необхідно в ідеалі на першій стадії – зародження, чи, у крайньому випадку, на другій стадії – визрівання, прикласти максимум зусиль для превентивних заходів задля початку переговорного процесу. Тим більше, що етнічним конфліктам властива така важлива риса як керованість. Можна пом'якшити чи, навпаки, спровокувати етнічний конфлікт, використовуючи різні методи.

Етнічні конфлікти в житті будь-якого суспільства та у світі в цілому відіграють дуже складну й суперечливу роль, демонструючи як позитивні, так і негативні сторони.[26]

Особливо небезпечного забарвлення набувають етнічні конфлікти, коли на них нашаровується релігійний розбрат. Етнополітичні конфлікти такого типу важко врегулювати та практично неможливо вирішити (Чечня, Індія, Близький Схід, колишня Югославія).

1.3. Феномен гри в соціально-політичному просторі.

Вивчення феномена гри в соціально-політичному просторі з політологічних позицій набуває особливої актуальності ще й в силу наступних

причин.

- Слабка вивченість як сутності самого політичного процесу і його класифікації, так і конкретних факторів, що впливають на врегулювання та вирішення політичних конфліктів, ефективне проведення політичних переговорів, надання консалтингових послуг в політичній сфері створює необхідність наукового пошуку відповідей на поставлені питання в рамках нашого дослідження. [23]

- Необхідність вивчення різних форм політичної дії, що включає в себе гру як невід'ємну складову, продиктована динамічним характером самої політики. Ігрові технології сьогодні поширені настільки широко в політичному просторі, що розуміння їх сутності здатне вирішити ряд інших супутніх науково-методологічних проблем в політології.

- Аналіз політологічного аспекту гри дозволить розширити соціальні можливості для її застосування як методу дослідження, прийому спілкування, освіти, способу вирішення конфліктів, кризових ситуацій, проведення переговорів, тренінгу, так як евристичні, епістемологічні і комунікативні можливості гри широкі і багатогранні.

- Історико-політична еволюція гри здатна проілюструвати механізм розвитку самого суспільства, пролити світло на сутність багатьох політичних процесів. Тим самим представляється можливим визначити справжнє місце гри в політичному просторі.

- Велике практичне значення мають результати вивчення об'єктивної і суб'єктивної форм реалізації гри в соціумі і особливо політиці. Вони сприяють виробленню алгоритму правильного застосування гри, з одного боку, і ефективного використання ігрових можливостей людини в стосунках із владою та суспільством.

Дослідження деяких аспектів гри іншими приватними науками підготували гарну емпіричну базу для розробки наукової рефлексії про можливості та продуктивності ігрових технологій в політичному просторі.[38]

Гра і ігрові практики в якості предмета дослідження представляються новими для політичної науки, тому що практично не мали відображення в працях вітчизняних і зарубіжних політологів.

Гра стала серйозною проблемою для дослідження лише в XVII столітті в роботах представників німецького романтизму Ф. Шиллера і І. Гете. На думку першого, через гру йдуть процеси індивідуалізації та соціалізації людини, таким чином гра допомагає людині стати людиною. Ф. Шиллер також відзначав, що за допомогою гри люди творять світ, в якому живуть. І. Гете, листуючись з Ф. Шиллером і будучи натхненним його ідеями про гру, висловлює думку про те, що гра є всеосяжне явище, так як грає не тільки людина, але і сама природа. Вони підготували ґрунт для І. Канта, і ввів гру в філософське простір філософії, етики та естетики.

Слід зазначити, що емпірична розробка ігор в воєнно-політичній сфері почалася ще в кінці XVIII століття Г. Бертуріні і вже в наступне століття увійшла в міжнародну дипломатію як невід'ємна її частина. Загально відомо, що військове стратегічне планування на передодні першої і другої світової війни проходило у формі ігрового моделювання.

Сучасна концепція гри сформувалася в другій половині XIX- на початку XX століття. Великий внесок у її формування внесли Г. Спенсер, К. Гроос, Е. Берн, З. Фрейд, Е. Фінк, Ж.-П. Сартр. До них численні психологічні та культурологічні теорії розглядали гру як марну або, в крайньому випадку, як малокорисну діяльність. Вони вперше підняли питання про природу гри і сформували наукові підходи до його розгляду як багато-функціонального феномену.[36]

З огляду на специфіку поставленої проблеми, а саме визначення соціально-політичного статусу гри, величезне значення мають дослідження нідерландського історика культури Й. Хейзінга. його заслуга полягає в тому, що він одним з перших створив комплексну епістему гри в соціальному просторі.[79]

У вітчизняній науці проблеми гри досліджені слабо, але останнім часом

ситуація змінюється. Наші вчені звернули увагу на широкі можливості гри з різних наукових позицій. Це простежується в фундаментальному дослідженні методології гри Н. Т.

Казковий, в якому системно представлені гносеологічні, онтологічні, феноменологічні аспекти гри. По суті, в її роботі вперше була представлена багатостороння концепція гри. Системне уявлення про гру з онтологічних позицій дає Л.Т. Ретюнских, гра як складова соціологічних методів дослідження розглянута в роботах С. А. Шаронова.

Таким чином, є підстави для створення політичної ігрології, як спеціального напрямку в політичній науці, яке з'єднає в собі три складові: гру як спеціалізований метод дослідження окремих політичних процесів; ігрові практики як складові політичних технологій і процесів; ігрове моделювання політичних дій.[48]

1.4. Моделююча гра як метод дослідження та моделювання політичної ситуації.

На жаль, для аналізу реальних політичних конфліктів класична схема теорії ігор не завжди підходить, оскільки вимагає надмірні припущення та спрощення. Як пише В. А. Светлов, «ця теорія розрахована на раціональних людей, але раціональність розуміється виключно в індивідуалістичному дусі – думай тільки про свою вигоду, навіть якщо спільно можна домогтися для всіх кращого результату»[39].

Крім того, «відповідно до одного з її базисних припущень всі гравці однаково чиним оцінюють одну й ту ж гру, тобто кожен гравець має повну і достовірну інформацію про стратегії, результати та вподобання всіх інших гравців, і ніколи не обманюють один одного». Це робить раціональним використання дещо більш складного варіанту теоретикоігрового аналізу. Цей варіант був запропонований Н. Фрезером і К. Хайпелем і викладений В. А. Светловим у книзі «Аналітика конфлікту».[61] Він передбачає об'єднання

базових принципів теорії ігор з елементами теорії метаігор і теорії гіперігор, основні принципи яких, а також проведений на їх основі аналіз двох реальних політичних конфліктів ми наведемо нижче.

В основі теорії метаігор Н. Фрезера і К. Хайпеля лежать два принципи. Відповідно до першого, «при моделюванні конфліктних ситуацій досить використовувати порядкові корисності». Відповідно до другого, «для обчислення індивідуальних і кооперативних результатів необхідний аналіз реакцій всіх учасників конфлікту на дії один одного»

До методів прогнозування етнополітичного розвитку належать методи колективної експертної оцінки, генерації ідей («мозкова атака»), дельфійський метод; побудова сценаріїв, методи екстраполяції та інші. У кожній групі методів існують десятки засобів розробки прогнозів.

В контексті нестабільного етнополітичного процесу на перший план об'єктивно виходять інтуїтивні методи прогнозування, створення моделюючих моделей, на що вказує практика прогнозно-аналітичних структур. У якості «робочої методики» при прогнозуванні застосовується метод аналогії.

Отже, під етнополітичним прогнозуванням слід розуміти процес розробки науково обґрунтованих припущень (гіпотез) про можливі варіанти зміни стану етнополітичного явища, процесу чи об'єкту у майбутньому; альтернативні шляхи та вірогідні строки їх здійснення. При цьому має бути врахований циклічно-хвильовий характер розвитку етнополітичних тенденцій і процесів.

Сутнісну ознаку прогнозування можна визначити як безпосередню орієнтованість прогнозно-аналітичного інструментарію на процес прийняття і реалізацію управлінських рішень у сфері етнополітики.

З методологічної точки зору етнополітичне прогнозування повинно бути зорієнтоване на умовне передбачення (особливого значення, за таких умов набувають як експертні оцінки, так і результати опитування представників різних етнічних груп). Ефективність застосування методу

прогнозування тенденцій в етнополітиці значною мірою залежить від знання реальної ситуації, яку визначає характер відносин між різними суб'єктами етнополітики, передусім, між титульною нацією та меншинами. [43]

Поліваріантний характер суспільно-політичних ситуацій в етнополітиці обумовлює нагальну необхідність застосування методу сценарного підходу, поєднання при прогнозуванні морфологічного і сценарного методів, як «зворотних» один до одного.[54]

Методологія сценарного підходу базується, з одного боку, на засадах звичайної схеми будь-якої діяльності — «мета — засіб — результат», а з другого — за функцією ролі, яку має грати кожний з учасників політичного процесу. Останніми роками сценарний підхід активно використовується як політологами, так і етнополітиками під час аналізу та прогнозування:

- 1) локальних, зокрема регіональних проблем, пов'язаних з етнічними процесами;
- 2) етнополітичних процесів, насамперед тих, що пов'язані з державотворчими процесами в Україні.

Суттєвою ознакою прогнозування тенденцій в етнополітиці слід вважати безпосередню орієнтованість прогнозно-аналітичного інструментарію на процес прийняття і реалізації рішень в етнополітичній сфері.[51] В умовах трансформації суспільства невдале моделювання, слабкі, не виважені прогнози щодо майбутнього, перспектив розвитку ситуації у сфері етнополітики неминуче призведуть до її загострення, грубих прорахунків і помилок в діяльності органів державного управління.

Адекватне моделювання і прогнозування є одним з головних чинників побудови вірної стратегії і тактики державного управління сферою етнополітики. Не абсолютизуючи роль методів моделювання і прогнозування процесів і тенденцій в етнополітиці та, зважаючи на те, що їх застосування має здійснюватися в рамках міждисциплінарного підходу, позбавленого вузького бачення проблеми, варто зауважити, що наукові дослідження, побудовані на цих методах, повинні здійснюватися під кутом зору

гуманітарних пріоритетів суспільного розвитку. Світоглядно-методологічна новизна такого підходу - у визнанні того, що «світ має безліч шляхів», отже осмислювати його можна за допомогою багатьох, у тому числі й альтернативних, методів та підходів, які використовуються у соціальних та гуманітарних науках. Вельми ефективним може виявитися поєднання формалізованих та інтуїтивних методів, доповнення якісної оцінки процесів і тенденцій кількісними показниками.

Для здійснення подібного підходу методам моделювання і прогнозування має бути притаманна технологічна, процедурна гнучкість, здатність до трансформації та видозміни у контексті поставлених прогнозно - аналітичних завдань.

Отже, виходячи з аналізу етнополітичних аспектів застосування методів моделювання та прогнозування, доходимо висновку, що:

- ці методи є вкрай корисними для використання їх з метою діагностики, корегування та регулювання етнополітичної тактики і стратегії управлінської діяльності;

- на жаль, на сьогодні, ані метод моделювання, ані метод прогнозування ще не знайшли адекватного застосування як в теорії, так і на практиці

- етнополітичного дослідження, з одного боку, та управлінського підходу, з другого;

- слід констатувати, що на сьогодні у країні по суті відсутня бодай приблизна модель, розрахована на десять - двадцять років динаміки і тенденцій розвитку етнонаціональних процесів, з урахуванням факторів інтенсивної міграції населення та іміграційних потоків, інших етнодемографічних складових етнополітичного характеру, з урахуванням яких мусить формуватися державна політика у сфері етнонаціональних відносин.

Таким чином, проведений аналіз дає підстави зробити узагальнений висновок про те, що на сьогодні відчувається брак методологічної бази системного аналізу етнонаціональних процесів, що відбуваються у нашому

суспільстві, так само як і дефіцит сучасних методів і технологій управління цими процесами, які мають розглядатися як в режимі кризового розвитку, так і функціонування на засадах стабільності.

Одним із засобів подолання цього методологічного і водночас управлінського «дефіциту», на мій погляд, має стати системне застосування моделювання етнополітологічних ситуацій у країні.

1.5. Етнополітичні конфлікти в сучасному світі.

У поліетнічному суспільстві існує безліч конфліктогенних чинників, цих своєрідних «інкубаторів» етнополітичних конфліктів. Головні з них:

1) величезна кількість етнонаціональних спільнот і різноманітність форм та змісту їх існування;

2) лише біля 200 з приблизно 800 націй мають власні держави, решта чекає на свій «зоряний час» і за певних умов може розпочати боротьбу за створення власної держави;

3) посилення процесів глобалізації, модернізації та етнічного ренесансу;

4) поглиблення процесів демократизації суспільно-політичного життя;

5) зростання міграційних процесів;

6) розвиток засобів масової інформації, зокрема Internet та ін.

До глобальних причин виникнення етнополітичних конфліктів слід віднести:

1) суперечливість, несумісність і зіткнення етнічних, національних та державних інтересів;

2) скорочення дефіцитних природних ресурсів (питної води, енергоносіїв тощо);

3) глобальна екологічна криза, яка торкнулася всіх спільнот, але найбільш боляче вдарила по етнонаціональних меншинах (О. Картунов).

За типологією етноконфлікти В. Андрющенко та М. Михальченко

виділяють наступні:

– глобальні: зіткнення етнонаціональних та державних інтересів, припинення холодної війни і відновлення «заморожених» конфліктів, скорочення дефіцитних природних ресурсів, глобальна екологічна криза;

– етноекonomічні: нерівномірний рівень економічного розвитку етнонаціональних спільнот, різний рівень їх доступу до матеріальних цінностей і благ – «внутрішній колоніалізм» тощо;

– етноідеологічні: піднесення націоналізму та етніцизму як ідеологій та психології етнонаціональних спільнот;

– етноісторичні: висвітлення історичних подій негативного змісту для однієї етноспільноти з боку представників іншої;

– етнокультурні: нерівноправне становище культур і мов різних етнонаціональних спільнот;

– етнополітичні: неоднаковий доступ етнонаціональних спільнот до влади, її розподілу і використання, недемократичність етнополітики, складність і суперечливість національно-державного будівництва...

Етнічний конфлікт – це особлива форма соціального конфлікту, у якому у ролі соціальної цілності виступає етнос – спільнота людей, об'єднаних єдиним етнічним походженням, що існує як структура в межах державних чи територіальних кордонів.

Етнічним конфліктам притаманні всі закономірності соціальних конфліктів.[22]

Процес розвитку конфлікту – що справедливо і для етнічних конфліктів – складається з кількох стадій:

- 1) виникнення об'єктивних протиріч між суб'єктами (етносами);
- 2) усвідомлення цих протиріч суб'єктами;
- 3) стадія елементарних конфліктів, що перетворюються на загальний конфлікт;
- 4) розв'язання конфлікту.

С. Гантінгтон, досліджуючи причини виникнення та перебіг

конфліктів, дійшов висновку, що на сучасному етапі їх основним джерелом є не ідеологія і не економіка, а цивілізація. «Зіткнення цивілізацій стане домінуючим чинником світової політики. Лінії розлому між цивілізаціями – це і є лінії майбутніх фронтів.»

Схема розгортання етнополітичного конфлікту виглядає так:

1. Відродження рідної мови та елементів етнічної культури.
2. Укріплення почуття етнічної спільності, етнічної ідентичності.
3. Етнічне самоствердження через посилення етноцентризму і формування етнонаціоналістичних політичних організацій.
4. «Мовна суверенізація» і витіснення інших мов, у тому числі за рахунок законодавчих механізмів.
5. Активне відторгнення усього чужого, іншомовного, створення «образу ворога» з представників іншого етносу або етносів.
6. Формування конкретних цілей боротьби – від нетериторіальної культурної автономії до повної державної незалежності.
7. «Війна законів» із центральною (федеральною) владою, економічна суверенізація.
8. Здійснення фактичної суверенізації території, що контролюється етносом та звернення до міжнародних інститутів у пошуках визнання і підтримки свого права на самовизначення.
9. Проголошення повної незалежності, націоналізація федерального майна, міжнародно-правове визнання у якості суб'єкта міжнародних відносин – юридична суверенізація.
10. Утворення етнократичної моделі політичної системи.

В рамках примордіалістського підходу етнічний конфлікт зазвичай розглядається як прояв «давньої ворожнечі» - споконвічних міжгрупових протиріч, які можуть придушуватися силою авторитарних режимів.[50] Як тільки режими слабшають, давня ворожнеча дає про себе знати з новою силою. Згідно даної логки, конфлікт між сербами і хорватами пояснюється ненавистю їх представників один до одного, а карабахський конфлікт -

ненавистю один до одного вірмен і азербайджанців. На думку прихильників такого підходу, названі конфлікти були просто неминучі.

Інструменталістський підхід розглядає етнічний конфлікт як наслідок міжгрупового суперництва за володіння економічними чи природними ресурсами, особливо в ситуаціях, коли групи мають нерівний доступ до влади, багатства і соціальний статус. З цієї точки зору конфлікт між сербами і хорватами пояснюється не як прояв давньої ворожнечі, а як зіткнення двох соціальних груп, чия етнічність, тобто приналежність до сербської та хорватської етнічної спільноти, була використана політичними лідерами як інструмент політичної мобілізації.[24]

З огляду на те, що у вітчизняній відповідній науковій літературі, наскільки нам відомо, не було жодних згадок про хід і результати проведення проекту «Меншини у небезпеці», вважаємо за доцільне спочатку навести про нього стислу довідку. За свідченням його учасників, це був найграндіозніший міжнародний проект, присвячений ґрунтовному, детальному емпіричному дослідженню етнополітичних груп у всьому світі (розділеному на шість регіонів), з'ясуванню умов їх мобілізації та виявленню причин ескалації етнополітичних конфліктів. Організаторами і учасниками зазначеного проекту були Національна наукова фундація (NSF), Центр розвитку та управління конфліктами (CIDCM), Інститут миру Сполучених Штатів (USIP), Мерілендський та Чиказький університети (США), Лондонський центр міжнародної безпеки, Південнокорейська наукова фундація та ін.[27] До науково-дослідницької групи проекту «Меншини у небезпеці» входило кілька десятків відомих фахівців, зокрема таких, як: професор Військово-морської академії США у Аннаполісі Барбара Гарфф, професор Мерілендського університету Монті Маршалл, професор Чиказького університету Метью Кочер, професор Інституту миру Сполучених Штатів Джеймс Скаріт та багато інших. Очолював дослідницьку групу видатний американський вчений, «батько-засновник» етнополітичної конфліктології професор Мерілендського університету, співробітник Центру міжнародного розвитку

та управління конфліктами Тед Роберт Гурр (T. R. Gurr). Проект «Меншини у небезпеці» тривав близько двадцяти років (80 – 90-ті роки ХХ ст.) і складався з двох основних етапів (з кількома підетапами).

На першому етапі досліджувалися 233 етнічні групи та їхня участь у етнополітичних конфліктах у період з 1945 р. по 1989 р. Узагальнені матеріали цього етапу дослідження були опубліковані 1993 р. у роботі Т. Гурра (за участю кількох його колег) під назвою «Меншини у небезпеці. Світовий огляд етнополітичних конфліктів».

Дослідження другого етапу, що охоплював період з 1990 р. по 1999 р., стосувалися вже 275 етнічних груп та всіх етнополітичних конфліктів, у яких вони брали участь, у тому числі й у Східній Європі, тобто у посттоталітарних країнах. Частково матеріали цього дослідження були видруковані 2000 р. у роботі Т. Гурра під назвою «Народи проти держав».

Загально визнано, що етнічні ідентичності у всіх поліетнічних державах мають взаємозумовлений характер: з часом вони змінюються як результат взаємодії у середині етнічної групи та між цими групами. Деякі етнічні групи можуть втратити свої ідентичності внаслідок тривалої ерозії у міру того, як їх індивідуальні члени маргіналізуються або асимілюються іншими етнічними групами. Та найбільш важливим для розуміння сучасного етнополітичного конфлікту, стверджують американські дослідники, є те, що «зовнішні тиски на етнічну групу зазвичай посилюють почуття групової ідентичності».[53]

Етнополітичні конфлікти мають «транснаціональні виміри» (transnational dimensions). Регіональні та міжнародні сили постійно втручаються у ці конфлікти від імені етнічних повстанців або держав, яким вони загрожують.

Етнічні групи, зокрема етнічні меншини та корінні народи, протестують та бунтують там і тоді, де і коли вони відчують несправедливість та зазнають найменшої дискримінації. За своїм характером ці протести і бунти можуть бути і ненасильницькими і насильницькими. До терористичних актів та до методів партизанської війни етнічні групи, як

правило, вдаються у тих країнах і в той час, коли контрольовані домінуючими етнонаціями держави проводять політику насильницької асиміляції та застосовують проти них репресії та державний терор.

1.6. Етнополітичні конфлікти як різновид соціальних конфліктів.

Під соціальним конфліктом можна розуміти стан крайнього загострення протиріч у соціальній системі, який передбачає усвідомлене зіткнення протилежних інтересів, цілей, позицій і тенденцій розвитку її суб'єктів, виступає засобом їх розв'язання і трансформації соціальної системи в новий якісний стан. Конфлікт – це специфічний катарсис структури соціальної системи, системи комунікації суб'єктів суспільства від дисгармонійних тенденцій, чинників, які стримують, перешкоджають її подальшому розвитку і, як правило, не можуть бути усунені зі станів гармонії, дисгармонії безпосередньо. Стосовно до соціальних систем найважливішим чинником, який розсіює, є соціальні конфлікти, стабілізаційним чинником розвитку соціумів є гармонія. В даному випадку гармонія як утворювальний, стабілізаційний початок, і конфлікт як дисипативний, руйнівний початок, виступають крайніми станами соціальних протиріч. Самі по собі конфлікти можливі тільки за наявності гармонії, балансира, який врівноважує дії конфліктів. В противному разі системи, які перебувають в стані конфлікту, знищили б одна одну. З іншого боку, повна гармонія без конфліктів, призвела б до застою в суспільному житті. Гармонія так як і конфлікт є невід'ємними складовими соціального життя. Протиріччя в соціальних системах є частиною діалектичних протиріч, які пронизують усі сфери матеріального та духовного буття. Вчення про протиріччя в суспільстві мають свою давню філософську історію. Античні мислителі - Геракліт, Сократ, Платон, в епоху Відродження Н. Кузанський та Д. Бруно, а в Новий час – Н. Макіавелі, Кант, Фіхте, Шелінг, Гегель, К. Маркс всебічно осмислювали розвиток суспільства як процес виникнення, зіткнення та боротьби протилежностей, як

вирішення соціальних протиріч, та конфліктів. Г. Гегель вважав, що у сфері практичної діяльності протиріччя з'являються, тобто переходять зі сфери сутності у сферу явища, за наявності особливого стану, який він називав “ситуація та її конфлікти”. Конфліктна ситуація має місце там, де визначеність виявляє себе як істотна відмінність і, виступаючи в протилежності до чогось іншого, породжує колізію.

Розгорнуте вчення соціальних протиріч розглядається в діалектичній філософії марксизму. Соціальні протиріччя та конфлікти, по К.Марксу, мають класову природу, яка пояснюється, в свою чергу, економічними факторами, відношеннями власності на засоби виробництва. В діалектиці протиріччя мислиться як взаємодія протилежностей – взаємовиключних сторін та тенденцій предметів і явищ, які знаходяться у внутрішній єдності та взаємопроникненні і виступають джерелом саморуху і розвитку. На сьогодні існують різноманітні підходи до визначення цього поняття. Для прикладу звернемося до визначення соціального протиріччя, яке дає М. Тайсумов. Він розглядає його як внутрішній двигун розвитку суспільства, сторони якого протидіють (борються між собою) і водночас зумовлюють одна одну, тобто існують у нерозривній єдності.

Більш плідним, на мою думку, є визначення соціальних протиріч у працях Г. Штракса, С. Дуделя, В. Козловського. Так, Г. Штракс визначає їх як особливий вид діалектичного протиріччя, що має наступні ознаки: соціальні протиріччя завжди містять суб'єктно-об'єктні відносини; протиріччя виступають у вигляді системи, яка включає всезагальні, загальносоціологічні і специфічні протиріччя.

Важливе значення має погляд західних дослідників на сутність соціальних протиріч. У сучасній західній соціально-філософській літературі питання про природу протиріч розглядається Е. Гідденсом. Він вважає, що соціальне протиріччя виражає вразливе місце, слабку ланку в конструкції соціетальної системи, вказує на розподіл інтересів між різними групами і категоріями людей, у тому числі і між класами. Е. Гідденс вказує, що

соціальні протиріччя пов'язані з відмінностями способу життя людей, що належать до різних соціальних груп, і нерівністю їхніх життєвих шансів.

Виступаючи частиною діалектичних, протиріччя суспільства мають сферу застосування – сферу соціального. Соціальне, у широкому значенні слова означає все, що належить до суспільства, у вузькому значенні слова означає аспект, бік процесів і відносин, що мають місце тільки в одній сфері суспільства, а саме в соціальній структурі, служить для характеристики суб'єктів соціальної дії, видів соціальних зв'язків усередині суспільства (особистості і суспільства, спільностей одна з одною. Сутністю соціальних протиріч є усвідомлені взаємовідносини суб'єктів суспільства (класів, етносів, особистостей), у ході яких вони вступають у взаємодію з метою досягнення своїх потреб, інтересів, цілей. Ці протиріччя є внутрішніми протиріччями і вони виступають основними протиріччями соціуму.

Одним із видів соціальних протиріччя виступають макросоціальні протиріччя – це протиріччя, у які безпосередньо включені соціальні спільності. Соціальні протиріччя залежно від їх змісту можна класифікувати на: економічні, політичні, ідеологічні, міжетнічні, культурні. Стосовно соціальних систем можна виділити такі форми протиріччя: гармонію, конфлікт. Стан протиріччя в системі або між системами не є статичним, він може бути гармонійним, дисгармонійним або конфліктним. На певному етапі розвитку відносин між системами гармонія може перейти в дисгармонію або досягти стану конфлікту. Ще давньогрецькими філософами був помічений зв'язок протиріччя і гармонії. Так, Гераклітом було зазначено, те що, ворогує, об'єднується, з тих, що розходяться, - чудова гармонія. Гармонія – це внутрішня, заснована на істотному зв'язку єдність протилежностей [6]. За Арістотелем, гармонія взагалі виникає з протилежностей. Гармонія є згода суперечливого. Поняття гармонія достатньо широко використовується представниками західної конфліктологічної школи Е. Дюркгеймом, Г. Зіммелем. Е. Дюркгейм писав: “Якщо подивитися глибше, то виявляється, що в будь-якій гармонії інтересів криється прихований і тільки відкладений на

час конфлікт”.

У чому ж сутність гармонії як стану протиріччя? Гегель у “Лекціях з історії філософії” розумів гармонію як взаємодію систем, які мають єдину сутність (своє інше) або відносно тотожності сутності (його інше), метою якого є взаємні зміни, спрямовані на взаємопроникне єднання систем. Гармонійний розвиток може мати своїм джерелом тільки певний тип внутрішніх протиріч, особливістю яких, як зазначає В. Мещеряков, є те, що сторони, що суперечать одна одній, не прагнуть ані до розколу, ані до злиття, а знаходяться в єдності як необхідні компоненти, які взаємодоповнюють необхідні компоненти цілого. До того ж ці сторони, які взаємодіють у стані гармонії, не тільки не завдають шкоди одна одній, а навпаки, створюють умови для найбільш повного розкриття потенціалу кожної зі сторін, зміцнюють одна одну і сприяють взаємному розвитку. Гармонійний розвиток соціальної системи не означає, що вона розвивається без протиріч. Будь-яка гармонія сама внутрішньо суперечлива. Її можна уявити як єдність протилежностей іншого порядку. Гармонійний розвиток соціальної системи виключає насильство як засіб розв’язання протиріч. Як провідний метод врегулювання протиріч використовується метод консенсусу, досягнення угод при будь-яких відмінностях інтересів, поглядів, систем цінностей. Тут одним з головних регулятивних інструментів стає комунікація суб’єктів протиріччя.

Що стосується поняття конфлікт, воно бере свій початок від латинського слова “conflictus” — зіткнення. І виходячи із етимологічного значення цього терміна, англійський соціолог Е. Гідденс розуміє під конфліктом реальну боротьбу між діючими людьми або групами, незалежно від того, які джерела цієї боротьби і засоби мобілізує кожна із сторін.

Конфлікт — це відсутність згоди між двома чи декількома суб’єктами. Зіткнення протилежних сторін, сил, які можуть бути конкретними особами або групами працівників, а також внутрішній дискомфорт однієї особи. При конфлікті кожен суб’єкт нав’язує свою точку зору, мету, думки, гостру суперечку і перешкоджає іншому суб’єкту чинити так само. У одному з

перших видань довідкового типу з конфліктології на теренах України визначено: “Конфлікт – зіткнення двох або більше різноспрямованих сил з метою реалізації їх інтересів в умовах протидії”. У цьому тлумаченні конфлікту наголошується на зіткненні та протидії різноспрямованих сил, але безвідносно до суб’єкта. У соціальному плані конфліктом, на думку Л. Козера, є приведення соціальної системи у стан, який вимагають нові умови. Американські вчені М. Калкінс, Р.Т. Флюеллінг вважають, що “особистість є ареною, на якій виникають конфлікти”. Крім цих розгорнутих, існує безліч лапідарних (вкрай скорочених) визначень: конфлікт - психічна напруженість у відносинах та антагоністична ворожість сторін (В. Оберт, К. Фінк); конфлікт – це досягнення своїх цілей за рахунок придушення цілей опонента (П. Коен); конфлікт – це невідповідність цілей та інтересів особи інтересам суспільства (Д. Бернارد). На думку В.Ф. Ломова, конфлікт розглядається як зміна об’єктивного статусу особи в суспільстві, яке потребує перебудови її суб’єктивних ставлень. А.Т. Ішмуратов пише, що конфлікт – це вияв неузгодженості спільної діяльності щодо реалізації інтересів, а Л.Е. Орбан вбачає у конфлікті “зіткнення протилежних поглядів, неспівпадання інтересів, дій окремих людей та їх спільнот”.

Визначаючи сутність конфлікту, зарубіжні психологи розглядають його як усвідомлену несумісність індивідуальних намірів протидіючих сторін. Незважаючи на наявність різних поглядів на зміст сутності конфлікту, більшість дослідників розглядають даний феномен крізь призму протиріч, певних зіткнень, або через уявлення про реакції людей на якусь невідповідність, перешкоди, що зустрічаються у їхньому житті та діяльності. Виділяють чотири підходи щодо вивчення конфліктів: каузальний, функціональний, діалектичний (або радикальний) та цільовий.

Глобалізаційні та інтеграційні процеси обумовили цілу низку чинників, які вимагають подальшого розвитку етнополітології та вдосконалення етнонаціональної політики.

А саме я можу виділити наступні чинники:

- багатонаціональний поліетнічний склад населення планети у абсолютної більшості сучасних країн;
- зростання етнічного націоналізму і збройних етнічних конфліктів у багатьох регіонах світу;
- виникнення нових націй-держав і питання їх етнополітичної стабільності, тощо;
- зростання націоналізму в Східній Європі та деяких інших регіонах;

Слід особливо наголосити на тому, що виникнення та становлення етнополітології є об'єктивним процесом, оскільки її можна вважати наукою про політику виживання та самореалізації людини як представника певного етносу, етнонаціональних спільнот і людства.

Етнополітологія – це не просто сукупність певних частин таких наук, як етнологія, націологія та політологія, а їх природний сплав, унаслідок якого виникла нова, самостійна наука, дослідницька концепція та потенційна навчальна дисципліна з власним предметом і об'єктом дослідження. Вона органічно входить до інтегральної науки про політику в усіх її проявах.

Етнополітологія користується загальнонауковими та спеціальними принципами і методами дослідження. Серед останніх на увагу заслуговує критичне етнополітичне мислення.

Етнополітичне мислення – це синтез етнічних, національних і політичних почуттів, свідомості, поглядів, переконань і застосовуваних на практиці орієнтирів етнополітичної поведінки. Етнополітичне мислення не тільки відбиває реалії етнополітичної ситуації, а й суттєво впливає на неї.

Воно може або сприяти зміцненню етнополітичної стабільності, або призводити до її загострення. Характер і наслідки цього впливу залежать від типу мислення: догматичного чи критичного.[66]

Догматичне етнополітичне мислення – це старий тип мислення, в основі якого лежать формаційний, класовий та партійний підходи.

Особливостями догматичного етнополітичного мислення є революційні шляхи та силові методи вирішення етнополітичних проблем.

Для нього чужі пошуки компромісу та консенсусу. Догматичне мислення будується на якійсь одній теорії, яка видається за єдину панацею від усіх етнополітичних проблем. У колишньому СРСР нею була марксистсько-ленінська теорія нації та національних відносин. Догматичне етнополітичне мислення як породження тоталітарного режиму стало гальмом на шляху переходу до громадянського суспільства та перешкодою врегулювання етнополітичних конфліктів.

Критичне етнополітичне мислення – це новий для нас, а подекуди й для Заходу, тип мислення, який базується на цивілізаційних і гуманістичних принципах свободи й демократії.

Критичне етнополітичне мислення передбачає не лише відхід від старих догм чи переоцінку положень, що не втратили своєї актуальності, а й постійне творче переосмислення етнополітичних процесів, розробку нових теоретичних підходів, нескінченний пошук оригінальних і ефективних шляхів вирішення етнополітичних проблем. Критичне етнополітичне мислення – це синтез ідей, концепцій та теорій, а також шляхів і методів послаблення міжетнічних протиріч, урегулювання етнополітичних конфліктів і забезпечення етнополітичної стабільності.

Основними рисами критичного етнополітичного мислення є еволюційні шляхи та політичні методи, готовність і здатність до пошуків компромісу та консенсусу при вирішенні будь-яких етнополітичних проблем.

Критичне етнополітичне мислення – багатовимірне й багатозначне, поліваріантне й альтернативне. Воно плюралістичне і передбачає наявність кількох теорій з одного й того ж питання, а також альтернативних нестандартних шляхів і методів його вирішення. Це створює сприятливі умови для моделювання етнополітичних процесів та їх прогнозування.[69]

Актуальність і значущість цього типу мислення дедалі зростає, що обумовлене етнічним ренесансом, посиленням процесом політизації етносів, ускладненням етнополітичної ситуації в посттоталітарних державах, загостренням етнополітичних та етнорегіональних конфліктів тощо.

Усе це свідчить про доцільність і необхідність відмови від догматичного етнополітичного мислення та переходу на позиції критичного.

Це не данина моді, а необхідність, життєво важлива проблема. Перехід цей буде тривалим, виключно складним і для багатьох хворобливим. Це буде, власне, своєрідна революція в полядах і свідомості багатьох учених, політичних діячів і простих людей.

Отже, критичне етнополітичне мислення – це суттєве досягнення всієї людської цивілізації, вагома вселюдська цінність. Воно стає ключем для розуміння сутності, характеру та рушійних сил етнополітичних процесів і теоретико-методологічною основою демократичної етнонаціональної політики.

Особливі цілі та завдання етнополітології полягають у тому, щоб допомагати оволодівати критичним етнополітичним мисленням; знайомити з вітчизняними та західними етнополітичними теоріями; обґрунтовувати місце й роль етнонаціональних спільнот у політичному житті суспільства; аналізувати причини етнополітичного ренесансу; давати об'єктивний аналіз націоналізму; висвітлювати досягнення, проблеми та перспективи національно-державного будівництва; розкривати сутність і принципи справді демократичної етнонаціональної політики; озброювати знаннями і вмінням аналізувати причини виникнення та загострення етнополітичних конфліктів, знаходити методи і засоби їх розв'язання, а також виявляти шляхи збереження та зміцнення етнополітичної стабільності як одного з головних чинників національної безпеки України.

Етнополітологія як наука вже отримала визнання і на Заході, і в Україні. Сьогодні вона є навчальною дисципліною. Етнополітична сфера, нарешті, стає об'єктом дослідження та вивчення окремої спеціальної академічної науки та навчальної дисципліни. Занадто дорогу ціну вже сплатило (дві світові, безліч етно- та національно-визвольних воєн) і платить (десятки кривавих етнополітичних конфліктів) людство за нехтування політичними елітами та науковим співтовариством цієї найскладнішої та найважливішої

сфери. Однак є надія, що розвиток етнополітології може певною мірою допомогти народам і людству хоча б у третьому тисячолітті запобігти ескалації етнополітичних конфліктів і забезпечити етнополітичну стабільність.

Отже, можна зазначити, що розвиток етнології як науки був зумовлений соціальним замовленням на дослідження та вирішення етнополітичних конфліктів. Розвиток етнополітології в Україні зумовлений процесом Євроінтеграції, долучення до європейської спільноти та вирішення конфлікту на сході країни.[56]

Під конфліктом Е. Гідденс розуміє «реальну боротьбу між діючими людьми або групами - незалежно від того, які витoki цієї боротьби, її способи і засоби, що мобілізуються кожною зі сторін»

Під етнічним конфліктом розуміють будь-яку конкуренцію між групами - від реального протистояння за володіння обмеженими ресурсами до соціальної конкуренції - в усіх тих випадках, якщо у сприйманні однієї сторони протилежна визначається з позиції етнічної належності її членів.[14]

Етнополітичний конфлікт - форма міжгрупового конфлікту, в якому групи з протилежними інтересами розрізняються за етнічною ознакою. Під етнополітичним розуміється конфлікт з певним рівнем організаційної політичної дії, суспільних рухів, масових заворушень, сепаратистських виступів і навіть громадянської війни, в яких протистояння відбувається за відмінностями в етнічній спільності.

Етнополітичний конфлікт має свої специфічні особливості:

1) переважна більшість етнічних конфліктів має політичну складову, тобто більшою чи меншою мірою це етнополітичні конфлікти. Підкреслюючи дану обставину, американський дослідник Р. Ліпшутц пише: «Те, що стало називатися етнічним конфліктом, - не більше і не менше ніж боротьба за державну владу».

Однак потрібно розрізняти горизонтальні етнополітичні конфлікти - між етнічними групами (наприклад конфлікт у Ферганській долині між

узбеками і турками-месхетинці), і вертикальні - конфлікти між етнічною групою і державою (наприклад чеченський, карабахський конфлікти), хоча ці відмінності досить умовні, оскільки і в горизонтальні конфлікти рано чи пізно втручається держава - або в якості посередника-умиротворителя, або в якості суб'єкта конфлікту;

2) етнополітичні конфлікти в більшості випадків мають статусну природу: предметом таких конфліктів найчастіше буває політичний статус етнічної групи, тому однією з найважливіших причин розгортання конфлікту виступає зміна взаємодії етнічних груп або середовища цієї взаємодії, при якій політичний статус однієї з них буде сприйматися її членами як неприйнятний.

3) етнополітичні конфлікти є не тільки і не стільки конфліктами інтересів, скільки конфліктами ідентичностей, так як участь у конфлікті переважно на основі групових мотивів обов'язково передбачає ототожнення людини з групою, що бере участь в конфлікті, її етнічну ідентифікацію;

4) політичний конфлікт в процесі його розгортання може набути етнічну підставу. Так, конфлікти політичних еліт різного рівня можуть виникнути як ресурсні, проте в разі їх ігнорування або невдалих спроб їх вирішення вони можуть перетворитися в конфлікти ідентичностей. При цьому чим довше продовжуватиметься конфлікт, тим більше число людей буде в нього залучатися;

5) внаслідок надмірної емоційної складової етнічної ідентичності етнополітичні конфлікти відрізняються високим ступенем ірраціональності, яка виражається у величезному потенціалі агресивності, ненависті і ворожості, що далеко виходять за межі раціонального усвідомлення інтересів сторін конфлікту і вибору стратегії взаємодії;

Ці особливості дозволяють визначити етнополітичний конфлікт «як тип соціального конфлікту, суб'єкти якого ідентифікують себе, протилежну сторону або один одного в етнічних категоріях і вмістом або формою якого є боротьба за контроль над державними інститутами» або створення власної

держави.

Висновки до розділу

Моделююча гра може застосовуватись для опису конкретних політичних процесів. Саме аналіз політичних моделюючих ігор дає змогу до розуміння об'єктивної соціальної сутності, так як політичні ігри чітко відображають як, матеріальні, так і духовні потреби суспільства. Було з'ясовано, що особливо небезпечного забарвлення набувають етнічні конфлікти, коли на них нашаровуються релігійні розбрати. Історико-політична еволюція гри ілюструє механізми розвитку суспільства, проливає світло на сутність багатьох політичних процесів.[1]

Під етнополітичним прогнозуванням слід розуміти процес розробки науково обґрунтованих припущень (гіпотез) про можливі варіанти зміни стану етнополітичного явища, процесу чи об'єкту у майбутньому; альтернативні шляхи та вірогідні строки їх здійснення.

Таким чином, з плином часу створюється політична ігрологія, як спеціальний напрям в політичній науці, який з'єднає в собі три складові:

гра як спеціалізований метод дослідження окремих політичних процесів;

ігрові практики як складові політичних технологій і процесів;

ігрове моделювання політичних дій.

РОЗДІЛ 2. МОДЕЛЮЮЧА ГРА ЯК МЕТОД ВРЕГУЛЮВАННЯ ЕТНОКОНФЛІКТУ

2.1. Шляхи вирішення етнополітичних конфліктів

Більшість етноконфліктологічних концепцій, що перебувають в сучасному науковому полі, нехай навіть як об'єкт критики, містять евристичний потенціал і можуть бути продуктивно використані в науковому аналізі етнічних конфліктів, науковій і практичній експертизі, посередницькій діяльності. Нині постала необхідність перейти до таких досліджень етнічних конфліктів, які б розглядали їх як складні явища, що мають різні рівні й способи детермінації, різні форми еволюції, різні типи результатів.

Зазвичай дослідники пропонують три основних шляхи врегулювання етнополітичних проблем:

- консоціація – тобто інкорпорація етнічних груп, і насамперед їх еліт, в політичну і адміністративну структуру держави;

- синкретизм - культурне представництво етнічної різноманітності (надання права на «національно-культурну автономію») при фактичній деполітизації етнічності;

- федералізація - децентралізація і поділ влади по вертикалі, що припускають передачу частини владних повноважень регіональним, а фактично - етнічним спільнотам.

Однак для того щоб домогтися успіху у врегулюванні етнополітичних конфліктів, «етнічність повинна бути максимально деполітизована, підпорядкована пріоритету прав людини і свободи особи. Націоналізм не повинен переходити в етнонаціоналізм, а повинен базуватися на загальногромадянській солідарності і патріотизмі. В системі політичних відносин етнічний фактор не повинен грати великої ролі і в ідеалі взагалі може бути виключений з політичної сфери як самостійний і самоцінний при

обов'язковому зростанні його ролі в культурі.[31]

Вагомою причиною етнополітичних конфліктів є порушення прав національних меншин, дискримінація етнічних груп. В ряді країн Латинської Америки, Алжирі, Сенегалі, Мадагаскарі законодавство взагалі не визначає статус етнічних та мовних меншин. Навіть європейська держава Франція не підтримує ст. 27 Міжнародного пакту про громадянські та політичні права, яка є концептуальною для визначення статусу національних меншин. Така позиція породжує проблеми та сутички на етнічному підґрунті.

Будь-який етнополітичний конфлікт проходить своєрідну стадійність розвитку. Етноконфліктологи виділяють такі стадії етнополітичного конфлікту:

1. Передконфліктна (латентна) стадія. В цей час посилюються етноцентристські настрої; мусуються негативні стереотипи щодо іншої/их національності/ей; зростає соціальна та етнічна напруженість; учасники конфлікту не бажають мирно вирішувати проблему. Тобто на цій стадії формується психологічна готовність сторін до майбутнього протистояння.

2. Конфліктна стадія. В рамках цієї стадії відбувається найбільш жорсткий формат взаємодії сторін, які задіяні в конфлікті. Це — протиборство учасників конфлікту, які не бажають примирення.

3. Стадія врегулювання етноконфліктної ситуації. В цей час створюються підстави для мирного врегулювання конфлікту; "образ ворога" трансформується у "образ партнера". [34] На цій стадії досягається консенсус, тобто згода щодо припинення конфлікту.

Етнополітичні конфлікти є своєрідними та неповторними у часі. Водночас дослідники етнополітичної конфліктності роблять спробу класифікації або типологізації етнополітичних конфліктів. За характером дії конфліктуючих сторін виділяють насильницькі та ненасильницькі конфлікти.

Насильницькі конфлікти проходять у вигляді відкритого протистояння, участі бойових сил, депортацій та "етнічних чисток". Наприклад, через довготривалі суперечки з Грецією у липні 1974 року Туреччина здійснила

військову інтервенцію на Кіпр. В результаті було вигнано 140 — 160 тисяч греків-кіпріотів з Півночі та 60 тисяч турків-кіпріотів з Півдня. Відбулись масові етнічні чистки. [33]

Ненасильницькі конфлікти відбуваються у формі мітингів, демонстрацій, пікетів, голодовок, акцій громадянської непокори. Як правило, головними акторами конфліктуючих сторін є владні структури, політичні партії, громадські рухи та організації. Фактично, такий латентний (прихований) етнополітичний конфлікт відбувається в незалежній Україні:

- представники російських громадських організацій у Південно-Східній Україні влаштовують громадські акції, привертаючи увагу до соціально-економічних та політичних проблем держави.

Однією з типологій є поділ етнополітичних конфліктів за особливостями суб'єктів супротивних сторін. Виділяють конфлікти між етнічною групою та державою (Абхазія, Нагірний Карабах, Країна басків) та конфлікти між етнічними групами (серби та албанці в Косово; киргизи і узбеки в Ошській області).[29]

Виділяють етнополітичні конфлікти за сферами проявів та причинами виникнення (етнотериторіальні, етноекономічні, етнокультурні, етнорелігійні, етнопсихологічні, етноісторичні тощо).

Спроби класифікувати концепції етнічного конфлікту робилися протягом кількох останніх десятиліть. Ще на початку 1970-х років Р. Левайн і Д. Кемпбелл у своїй праці з проблем етноцентризму й етнічного конфлікту, яку за індексом цитування можна вважати класичною, розглянули дев'ять популярних на той час теоретичних моделей досліджуваного феномена і запропонували об'єднати їх у дві групи концепцій: соціетальні, що пояснюють етнічні конфлікти на рівні соціальної взаємодії, і соціально-психологічні, які роблять наголос на аналізі поведінкових реакцій людини [6]. Пізніше один з авторів, Д. Кемпбелл, разом з М. Россом проаналізував ще кілька концепцій етнічного конфлікту.[88]

Продовжуючи цю роботу, М. Росс і Дж. Ротман все ж зупинилися на

двох групах концепцій з невеликим доповненням. Вони виокремили структурні концепції етнічних конфліктів, що спираються на концепцію конфлікту інтересів, і психокультурні концепції, що спираються на два важливі фактори: індивідуальний рівень включення людини в групові дії і культурний процес визначення групових інтересів, ворогів, страхів і загроз. На думку авторів, структурні концепції не відповідають на чимало важливих запитань.[84]

Наприклад, чому люди настільки легко ототожнюють особисті інтереси з груповими в ході етнічних конфліктів, чому ці інтереси не є настільки очевидними як для самих учасників, так і для зовнішніх спостерігачів, чому інтенсивність афектів набагато перевершує очікування, пов'язані з інтересами тощо.

Далі М. Росс і Дж. Ротман розглядають можливість включення до цієї наукової парадигми теорії міжкультурної комунікації, яка отримала велику наукову популярність у 1990-і роки, і доходять висновку, що ця теорія не є альтернативним концептуальним поглядом двом основним течіям в етнічній конфліктології, а пропонує певні передумови для успішного управління етнічними конфліктами, що полягає в усуненні перешкод для встановлення міжгрупового контакту. [68] Автори вважають, що, за всієї значущості й актуальності проблем міжкультурної комунікації, культурні розбіжності, як і провали в міжкультурній комунікації, не можуть бути причинами етнічних конфліктів.

Запропонована типологія, на думку авторів, має істотне значення, оскільки в кожному з цих типів концепцій пропонуються принципово різні шляхи виходу з конфлікту. Більше того, багато прогнозів у рамках цих двох підходів несумісні. Структурні концепції етнічного конфлікту зосереджуються на результатах переговорного процесу, втратах і виграшах сторін, формуванні спільних інтересів і цілей.

Психокультурні концепції орієнтують як учасників конфлікту, так і посередників на сам процес пошуку виходу з конфлікту, в ході якого

змінюється сприйняття учасниками один одного, зникають страхи і ненависть, коректуються ідентичності. Це процесуально орієнтовані концепції; у рамках цього підходу сам переговорний процес має таке ж важливе значення, як і його результати. Офіційні переговори в такому випадку повинні доповнюватися цілою системою міжгрупової комунікації на різних рівнях задля усунення негативного сприйняття членами конфліктуючих етнічних груп одне одного.

Ця типологія концепцій етнічного конфлікту є однією з найбільш вдалих і працюючих; в неї, тією чи іншою мірою, вкладається більшість сучасних концепцій етнічного конфлікту. Проте, як і будь-яка типологія, вона не є єдиною можливою чи "найправильнішою". Тому розглянемо деякі інші варіанти типологій концепцій етнічного конфлікту.

Вище згадувалася типологія, запропонована Д. Лейком і Д. Ротшильдом, які об'єднали в одну теоретичну конструкцію концепції етнічності й концепції етнічного конфлікту. Кожній з трьох основних виокремлених ними концепцій етнічності (примордіалізм, інструменталізм і конструктивізм) відповідає однойменна концепція етнічного конфлікту. Такий підхід також цілком виправданий, хоча всі сучасні концепції етнічності й, відповідно, концепції етнічного конфлікту навряд чи можуть бути об'єднані тільки в ці три групи.

Інші автори пропонують типологію концепцій, виходячи з власних дослідницьких завдань. Наприклад, Д. Дейвіс, К. Джеггерс і В. Мур, аналізуючи міжнародний вимір етнічного конфлікту, класифікували всю літературу з проблеми в дві групи: по-перше, це дослідження, в яких робиться наголос на аналізі впливу етнічних конфліктів на позицію інших держав (праці А. Сурке і Л. Ноубл, Ф. Шилза, Н. Чейзан, М. Мідларські, Д. Кармента та ін.); по-друге, це дослідження, в яких етнічний конфлікт вивчається як зіткнення між етнічною групою і нацією-державою (праці Д. Горовиця, Т. Гурра, Б. Позена, К. Янга та ін.).[60]

У цих дослідженнях, на думку Д. Дейвіса, К. Джеггерса і В. Мура,

немає прямих спроб пов'язати конфлікт з діями інших держав у системі міжнародних відносин, хоча такі залежності часто визнаються.

Автори відзначають, що багато аналітичних розробок щодо конкретних ситуацій (case studies) не показують виразного взаємозв'язку між етнічними конфліктами і системою міжнародних відносин[59], хоча, звичайно, згадують про дії однієї-двох держав, що надавали підтримку тій чи іншій стороні конфлікту. Додамо, що така оцінка співпадає і з нашим враженням від роботи з численними підбірками case studies у зарубіжній науковій літературі.

Визнаючи право авторів самостійно обирати можливі варіанти типології і класифікації етноконфліктологічних концепцій, відзначу, що в принципі їх можна об'єднати в дві основні групи: загальні етноконфліктологічні концепції, що прагнуть виявити суть феномена як такого, і часткові (особливі), які пропонують теоретичні моделі одного з типів етнічного конфлікту (в сучасній літературі, як правило, – етнополітичного).

В деяких випадках автори відзначають обмежений характер свого завдання, в інших же трактують цей тип етнічного конфлікту як сам конфлікт. Г. Форбс, наприклад, на основі аналізу основних концепцій етнічного конфлікту пропонує власну концепцію, яку позначає як лінгвістичну модель етнічного конфлікту, побудовану на аналогії між мовою і культурою, хоча більшість дослідників розглядають лінгвістичний конфлікт як один з підтипів етнічного конфлікту.

З точки зору аналізу сутності етнічного конфлікту, виокремимо такі групи концепцій цього феномена: атрибутивні концепції (до них належать переважно пояснювальні моделі, які в світовій науковій літературі прийнято називати – можливо, не цілком коректно – примордіалістськими); постмодерністські концепції, що в той чи інший спосіб заперечують етнічний характер конфлікту, який прийнято називати етнічним, і змішані концепції, що виникають найчастіше на основі аналізу окремих типів етнічного конфлікту, внаслідок чого автори, не вдаючись до дослідження феномена як

такого, використовують методи дослідження, властиві як одному, так і іншому підходу.

До атрибутивних концепцій етнічного конфлікту віднесемо ті, що трактують етнічні конфлікти як невід'ємну частину історичного процесу, як явище, сутнісно властиве людському суспільству. За своїм походженням це можуть бути як соціетальні (структуралістські), так і соціопсихологічні (психокультурні) концепції. Варіанти і відтінки цих поглядів вельми багатоманітні, тому їх об'єднання в єдину групу має сенс як антитеза постмодерністським концепціям етнічних конфліктів.

У цьому випадку не так важливо, якою є природа етнічних відносин і етнічних конфліктів; значущим є те, що етнічні конфлікти розглядаються не як інтелектуальний конструкт або як механізм для досягнення позаетнічних цілей, а як реальність, що корениться в самій суті людини й соціуму. Серед різних варіантів такого пояснення етнічних конфліктів можна назвати такі.

Історична школа в етнічній конфліктології, що розглядає етнічні конфлікти як найважливіший і невід'ємний компонент людської історії (так зване "етнічне пояснення історії" на противагу, наприклад, класовому).

Еволюціоністська традиція в етноконфліктології, для якої, за розмаїтості точок зору, поєднаних під цією назвою, відзначимо головну особливість, що й стала підставою для виокремлення цього підходу. [5] Його прихильники вважають, що причини етнічних конфліктів закорінені в мінливій етнічній стратифікації суспільства. До цієї традиції можна віднести численних прихильників статусних концепцій етнічного конфлікту. Статус етнічної групи може бути конфліктогенним фактором, як правило, лише за умови зміни в етнічній ієрархії суспільства, коли виникають найкращі умови для міжгрупового порівняння, етнічної мобілізації, формування масових емоційних станів.

Соціально-психологічна традиція в етноконфліктології, в основі якої лежить переважно методологія фрейдизму і неофрейдизму. Її прихильники стверджують, що джерело етнічних конфліктів – у психічній сфері,

індивідуальному і колективному несвідомому. В концепціях "трансферу" досліджуються механізми розширення поведінкових схильностей від індивідуальних і мікросоціальних до макросоціального. У межах відомої і дуже популярної в 1960 – 1970-і роки концепції "фрустрації – агресивності" запропонований варіант такого розширення об'єкта агресії до цілої групи або етнічної спільноти.

В антропологічній традиції в етноконфліктології можна назвати дві основні течії: культурно-антропологічну і соціобіологічну. Прихильники першої виходять з того, що глибинні джерела конфліктів пов'язані з культурними особливостями народів, їхніми ціннісними системами, а, отже, конфлікт у випадку контактів двох або більше етносів тим імовірніший, чим суттєвіші культурні розбіжності між ними. У соціобіологічному напрямку багато компонентів поведінки людей в етнічних конфліктах розглядаються як нормативні, детерміновані природою людини, і виявляють схожі риси з поведінкою тих видів і популяцій тварин, які мають складну соціальну організацію.

До постмодерністських концепцій етнічного конфлікту необхідно віднести насамперед велику групу теорій, автори яких нерідко називають себе реалістами. Реалізм цих численних концепцій полягає в тому, що рушійними мотивами участі людей в етнічних конфліктах визнаються дві основні цілі – влада і матеріальні ресурси, що найчастіше є тотожними цінностями.

Методологічною основою "реалістичних" концепцій є підхід, який можна назвати "методологічним індивідуалізмом" – прийом, що не являє собою в принципі нічого нового і широко використовувався в різних соціологічних школах ХХ століття.[49]

В галузі етнології реалістичні концепції етнічних конфліктів засновані на ідеях так званої реалістичної, або постмодерністської, традиції, яка трактує етнічність як зручний інструмент для досягнення намічених цілей. Оскільки влада і багатство можуть бути надбанням відносно невеликої групи

людей (еліти), що самостійно найчастіше неспроможна витримати виснажливу боротьбу за свої інтереси, еліта мобілізує "неелітні" маси для боротьби за ці інтереси.

Зручним інструментом такої мобілізації, на думку прихильників цих поглядів, є етнічність, що дає змогу подати справу таким чином, що маси борються за честь і гідність свого народу, за землі й пам'ять предків тощо, а не за корисливі, а нерідко й гедоністичні інтереси еліти.

Ключовим терміном, що найвлучніше розкриває сутність "реалістичних концепцій", стало словосполучення "етнічний" (або "політичний") "антрепренер", тобто людина, яка оперує, маніпулює етнічністю. В руслі реалістичної школи виконано більшість case study. Найчастіше це дослідження в галузі новітньої історії, що нерідко пропонують читачеві досить великий і цікавий емпіричний матеріал.

Головним стрижнем сучасних case study є опис і аналіз діяльності політиків, які прагнуть зберегти або, навпаки, здобути владу в зруйнованих державах 1980-х – 1990-х років. [71]

Автори досить детально і послідовно розкривають механізми звернення політичних діячів до націоналістичних аргументів як інструменту мобілізації мас для підтримки владних домагань.

Як теоретичні варіації у межах постмодерністської школи в етноконфліктології можна розглядати такі напрями, як конструктивізм та інструменталізм. Конструктивістські та інструменталістські концепції етнічного конфлікту, які спираються на однойменні етнологічні концепції, розрізняються насамперед ступенем визнання об'єктивності й етнічного характеру проблем, що лежать в основі цих конфліктів. Згідно з конструктивістською точкою зору, в основі конфліктів, які прийнято називати етнічними, можуть бути реальні, хоча й не обов'язково етнічні за своєю природою, проблеми.

Етнічний конфлікт є наслідком і ознакою соціальної патології, дисфункції соціальних систем, результатом реальних суспільних

суперечностей і катаклізмів, що найчастіше перебувають поза контролем людей або соціальних груп. Конструктивізм розрізняє конфлікти, детерміновані груповими мотивами (там, де людина не переслідує особистих інтересів) і засновані переважно на особистих мотивах (як правило, матеріального характеру).[12]

Схоже, що конструктивістська концепція етнічності не заперечує об'єктивного характеру ознак, які зазвичай визначаються як етнічні, а розглядає підсумовування цих ознак у феномен етнічності як можливу, але не обов'язкову ідентифікацію людини.[63] Відповідно, етнічний конфлікт трактується як певна конструкція, що складається з різних ліній суспільного розколу, які не обов'язково повинні були б скластися саме в етнічний конфлікт, а могли б вилитися і в інші типи соціального конфлікту. При цьому в розвитку такого конфлікту, в його ескалації значна роль відводиться цілеспрямованій діяльності "антрепренерів" щодо формування ("конструювання") цього конфлікту.

Інструменталістська концепція етнічного конфлікту жорсткіше наполягає на цілеспрямованому етнічному антрепренерстві, свідомому впровадженні етнічного елемента в конфлікт для приховування його справжньої природи, мотивів і цілей його безпосередніх учасників, розширення соціальної бази конфлікту.

При співставленні двох основних типів концепцій етнічного конфлікту – атрибутивної і постмодерністської, доцільно, на нашу думку, не протиставляти їх і не дискутувати, який з цих підходів є найправильнішим або єдино правильним, а використовувати евристичний потенціал кожного з напрямів для глибшого дослідження як самого феномена етнічних конфліктів, так і конкретних випадків їх розгортання. Не можна не погодитися з авторами "реалістичних" концепцій, тим більше, що найчастіше дослідження в межах цієї школи ґрунтуються на добре документованому емпіричному матеріалі.[13]

Більше того, мало в чому взагалі можна не погодитися з ними. За

винятком, мабуть, одного: при аналізі цих досліджень створюється враження, що етнічні конфлікти – явище, характерне лише для кінця ХХ століття, що серед народів, задіяних у сучасних конфліктах, раніше панували мир і гармонія. Спроби залучення історичного матеріалу для розуміння сучасних конфліктів або спроби проаналізувати сплески етнічних конфліктів у 1990-і роки як елементи тривалої еволюції конфліктів, що поєднували відкриті й латентні фази, розглядаються як вияв етнічного антрепренерства, що, однак, теж нерідко відповідає істині.

Аналіз сучасних етноконфліктологічних концепцій переконує, що більшість з них (хоча далеко не кожна є оригінальною) цілком адекватно відображає певні аспекти етнічних конфліктів у певній частині світу й у певну епоху. Ідеї, що пропагуються сьогодні "реалістичною" школою, були добре відомі в різних відгалуженнях марксистського суспільствознавства, з тією різницею, що в марксизмі ці погляди розвивалися в руслі класової боротьби (в основі якої, як відомо, і лежать матеріальні інтереси).[27]

Сучасні ж етноконфліктологічні концепції роблять наголос на особистісному елементі, але на тих же мотивах: матеріальні ресурси, власність і влада як інструменти отримання ресурсів владарювання й панування у суспільстві. Водночас, коли кілька десятиліть тому точилося інтелектуальне суперництво марксизму і немарксистського суспільствознавства, марксистські концепції соціального конфлікту розглядалися в західному суспільствознавстві як спрощені, прямолінійні, що не враховують особливості людської природи, як редукціоністські.

Було запропоновано чимало оригінальних, глибоко пророблених, хоча теж найчастіше однобічних трактувань як соціальних конфліктів у цілому, так і етнічних конфліктів зокрема. Сьогодні багато з цих концепцій, якщо прийняти точку зору постмодерністської етнофілософії, увійшли в історію розвитку етнології і етноконфліктології як "примордіалізм".

Отже, більшість етноконфліктологічних концепцій, що перебувають в сучасному науковому полі, нехай навіть як об'єкт критики, містять

евристичний потенціал і можуть бути продуктивно використані в науковому аналізі етнічних конфліктів, науковій і практичній експертизі, посередницькій діяльності. Нині постала необхідність перейти до таких досліджень етнічних конфліктів, які б розглядали їх як складні явища, що мають різні рівні й способи детермінації, різні форми еволюції, різні типи результатів.

Аналіз основних сучасних етноконфліктологічних концепцій переконує, що хоча й не можна кожен з них розглядати як самодостатню, немає необхідності створювати нові. Така думка висловлюється в працях деяких авторів, справедливо незадоволених існуючими концепціями як недостатніми, однак їхні власні концепції також не позбавлені цієї обмеженості.

2.2. Врегулювання етнополітичних конфліктів шляхом використання моделюючої гри

Вирішити етнополітичний конфлікт майже неможливо, а врегулювати його -одна з найскладніших проблем етнополітичного менеджменту.

Стратегії етнополітичної деплюралізації (усунення етнічного розмаїття) допускають пряме насилля, примусовий та консенсусний способи вирішення етнополітичних проблем держави.

Політика - це конфліктний розгляд інших думок з метою спільного визначення майбутнього. Але політична освіта може займатися також основними умовами, регіональними культурними особливостями і великим розмаїттям тем і змістів[8]. Якщо в політичному утворенні потрібно працювати з конфліктами, тоді може бути застосований метод моделюючих ігор.

Це означає, що розглядати конфлікти в політичній освіті, не зупиняючись на загальних рисах або залишаючи ці конфлікти в соціальному навчанні. Проте, слід констатувати, що результат рішення, прийнятого

суспільством, основні права або етичні принципи повинні бути прийнятними.[7]

Виділяються наступні принципи побудови моделюючої гри:

- принцип автентичності;
- принцип рівномірного ігрового навантаження на учасників гри;
- принцип реальності;
- принцип можливості розв'язання;
- принцип орієнтації на державний устрій;
- принцип інсценування політики;
- принцип дотримання фаз вирішення проблеми;

Моделюючі ігри повинні створювати правдиву і серйозну суперечність інтересів, які не можуть бути усунені шляхом простих компромісів. Рішення проблеми, яке просто дозволяє продемонструвати власні інтереси, не може привести до підвищення толерантності неоднозначності. Повага до інтересів інших в такому випадку не відбувається. Вміння витримати небажану ситуацію і можливість змінити її не вимагає від учасників змиритися з ситуацією та зайняти позицію, яка відображатиме рішення більшості.

Демократичні форми ведення переговорів припускають перспективу можливості зміни більшості, а разом з цим і зміни попередніх рішень.

Автентичні конфлікти дають можливість ознайомлення з демократичною владою більшості, яка не протистоїть прав меншості.[78]

Принцип поступовості входження учасників в ігровий матеріал вимагає, щоб перші етапи гри були максимально спрощені, з тим щоб її учасники могли легко освоїти запропоновану їм ігрову діяльність і адаптуватися до нової ситуації у навчанні і один до одного, не відчуваючи професійного і психологічного дискомфорту.

Фахівці з моделюючих ігор вважають, що ключова ідея цього принципу полягає в тому, що всі основні відомості по цій системі слухачі отримують насамперед в процесі своєї ігрової діяльності. [77]

Саме тому з початку гри повинні передавати традиційні форми

навчання: лекція або бесіда на професійні теми. Детальне вивчення проблеми повинно базуватися на досвіді роботи учасників в умовах гри. Така послідовність ігрової взаємодії дозволяє мобілізувати його учасників на більш продуктивну роботу з усіма навчальними матеріалами.[6]

Конфлікт в моделюючій грі не повинен бути реальним. Але він повинен бути реалістичним в значенні насправді наявного предмета політичної дискусії. Вигадана політична дискусія навряд чи зробить можливим навчання в рамках змодельованої ситуації. Крім того, вона навряд чи зможе запропонувати учасникам можливість ідентифікувати себе з роллю і відточити властиві для ролі аргументи в дискусії з іншими.

Реалістичними повинні бути також відмінні, альтернативні рішення. Рефлексія може бути спрямована на різні рішення, в реальності і в симуляції. Реалістичний конфлікт при цьому абсолютно не перешкоджає критичній рефлексії, яка ставить під сумнів також принципові питання, а як раз робить їх можливим.[49]

Робота з утопічними ідеями, навіть якщо поштовхом для неї була рефлексія моделюючій грі, може краще проходити з використанням інших методів, як, наприклад, майстерні майбутнього або методу сценарію. Моделюючі ігри є і будуть тільки одним з багатьох макрометодів політичної освіти.[9]

Хоча нерозв'язні ситуації і існують в реальній політичній діяльності, але дискусія часто триває до тих пір поки ситуація не стане вирішуваною або поки одна зі сторін не застосує блокаду. Але навіть нерозв'язні тупикові ситуації є умовою для випробування підходів до їх вирішення та використання компромісних ліній. Повна нерозв'язність так само мало допускає аргументовану суперечку, як і занадто легко сконструйоване рішення, яке повинно бути прийнято тільки учасниками моделюючій гри.

Рамки державного устрою також можуть розумітися в значенні автентичності або реалістичності. Але принцип орієнтації на державний

устрій потрібно розуміти в значенні прийняття, в кращому випадку, тематизації актуальних інституційних і правових рамок умов. Рамки державного устрою повинні фокусувати важливі фактори, для того щоб генерувати прагматичне застосування і отримати аналітичну позицію. Для того, щоб можна було порівняти власні зразки інтерпретації із зразками реально діючих політиків або, якщо казати більш узагальнено, профілі ролей в моделюючій грі повинні бути реалістично сплановані, а також реалізовані, спираючись на середу діяльності зображуваних реальних ролей.[46]

Ігрові практики, такі як ділові, рольові, моделюючі, організаційно - діяльні ігри, дозволяють нам по-перше, зрозуміти сенс процесу створення закінчених ігрових моделей в політиці, по-друге, підтверджують припущення про можливість використання гри в якості самостійного методу дослідження політичних процесів, по-третє, аргументувати положення про науковий статус гри як об'єкт аналізу.

Можливості гри при аналізі політичних процесів, а саме політичних конфліктів, політичних переговорів, прийняття політичних рішень і політичного консультування відзначені сучасними авторами. Аналіз моделюючої гри як соціальної технології та методу дослідження політичних процесів дозволяє належним чином оцінити гру не тільки як засіб пізнання світу людиною, але і показати становлення і розвиток політики за допомогою гри, а це означає – представити її як спосіб перетворення і освоєння політичних процесів, що сприятиме формуванню нового методу дослідження політичних процесів (ігрового). [45]

Гра в даному аспекті допоможе повнішому розумінню конкретних соціальних і політичних процесів, що має як теоретичне, так і практичне значення для інших наук, зокрема історії, психології, педагогіки, соціології, культурології тощо.

Як технологія моделююча гра здатна забезпечити природне походження всіх політичних процесів в епоху глобалізації. Гра не дозволяє людині втратити свою індивідуальність навіть у процесі соціального єднання.

Перевага гри полягає в тому, що вона максимально наближає людей до ситуації, що розглядається. Часто учасники не можуть адекватно описати дії словами, але здатні показати, як вони могли б виглядати. Дослідник отримує можливість безпосереднього спостереження і отримання зворотнього зв'язку від інших.

Ще одним цінним моментом використання гри як методу у дослідницькому інструментарії з метою вивчення політичних процесів, є можливість вивчення проблем взаємодії індивіда і суспільства, їх взаємовідносини на різних рівнях. [3]

Дана проблема тонка і складна, тому далеко не всі методи підходять для вивчення, а гра в даному аспекті може стати пріоритетною методикою. Для нас це надзвичайно важливо, оскільки мова йде про політичний процес, в якому переплітаються політичні цілі і волевиявлення політичних акторів.

Розглядаючи моделюючу гру як політологічний метод дослідження, слід констатувати, що він здатний досягнути найскладніші питання в політичному процесі, їх зміну і динаміку.

Виділяючи моделюючі ігри в самостійний метод наукового дослідження політичної дійсності, зазначимо певні риси науковості в ній. На наш погляд, це перш за все необхідність аналізу досліджуваної ситуації, побудови гіпотези, проведення попереднього дослідження ігрового простору і сам процес розробки (конструювання) даного простору.[4] Все вищевикладене демонструє нам те, що гра визначається історичним, політичним, культурним і соціальним контекстом, проте це не заважає їй мати свою творчу індивідуальність. [72]

Ще однією цінністю гри в методологічному плані є те, що вона здатна дати інформацію про особу яка грає, що особливо важливо для політики, оскільки часто політичні і державні діячі постають нам в рамках тих іміджів, які професійно і грамотно конструюються іміджмейкерами і політтехнологами. Деякі їх особистісні, творчі якості по ряду причин вуалюються, а гра, як ми зазначали вище, знімає з усіх маски і оголює

індивідуальність.

Слід зазначити, що науково-методологічний потенціал гри ховається в її функціях, а головна з них – здатність транспортувати щось неймовірне в реальному житті в контрольовану ситуацію, що і є необхідним при дослідженні політичних процесів.

Процес моделювання вимагає встановлення між оригіналом і моделлю деяких певних відносин, на підставі яких і можна проводити вивчення тих чи інших сторін досліджуваного об'єкта. Досліджувана модель може містити всі властивості досліджуваного оригіналу, або виділення деяких властивостей об'єкта дослідження і відкидання інших.

Науковий метод моделювання складається з наступних основних етапів:

- евристичного - формулювання моделі системи на основі накопичених фактів, гіпотез, теорій про досліджуваний процес;
- когнітивного - маніпулювання моделлю і отримання з її допомогою певних висновків, пізнання суттєвих ознак в процесі уявного або модельного експерименту;
- прагматичного - перенесення отриманих висновків на реальну систему (оригінал), в постановці експерименту для перевірки правильності висновків;
- пояснювального - переформування моделі в світлі результатів такої перевірки.

Науковий ефект гри проявляється в тому, що вона здатна виступати як феномен буття політики, як самотутнє, виняткове явище і як форма конкретної політичної діяльності. Відповідно, багатогранний багаж наукового і технологічного оснащення ігрового простору розширює і збагачує можливості дослідників в сфері політики.[86]

Використання ігрового методу в політології робить необхідним глибоке осмислення і узагальнення об'єктивних закономірностей функціонування і розвитку суспільства, які дають можливість отримати більш широкі форми

організації науки і забезпечують міждисциплінарне дослідження актуальних соціальних і політичних предметів. Наш аналіз науково-методологічної основи моделюючих ігрових моделей наочно демонструє нам переваги гри як методу дослідження політичних процесів. [89]

До таких слід віднести:

1) ігровий метод дослідження дозволяє отримати результат за обмежений час;

2) колективне покрокове узгодження позицій в ігровому акті формує у гравців прихильність до вироблення рішень, що максимально збільшує ефект процесу їх впровадження;

3) гра здатна організувати процес групового аналізу, що забезпечує якісний загальний результат;

4) ігровий метод дослідження сприяє створенню оптимальних умов для узгодження різних інтересів сторін-учасниць.

Таким чином, дослідницькі можливості моделюючої гри дають можливість відображати те, що відбувається, і перетворювати саму дійсність, що і є одним із головних її переваг. Це унікальна властивість гри необхідна політиці, тому і використовувалась суспільством протягом багатьох століть.

Володіючи всім комплексом методологічних принципів і сутнісними особливостями, моделююча гра як політична технологія сконцентрувала всі свої властивості на вирішенні конкретних проблем в конкретних політичних ситуаціях. Тому з часом актуалізувалися такі її якості, як ситуаційність і вплив на актора.

Моделюючі ігри надають кожному учаснику сцену для того, щоб він інсценував власну роль. Це частина привабливості, що виходить від моделюючих ігор, але це і частина навчального процесу. Завдяки цьому інсценуванні можливі абсолютно різні групові переживання: учасники, які зазвичай нічого не говорять на політзаняттях, використовують свій шанс.

Групи, які зазвичай вражають скоріше тихою роботою, стають під час дискусії дуже гучними та жвавими. У групах, в яких окремі учні або учениці

помічають, як вони можуть керувати своєю групою, ситуацією і стають лідерами. Кожні з цих групових переживань повинні вилитися в рефлексію, для того, щоб зробити можливим висновки для навчання і поведінки в інших навчальних ситуаціях.[82]

Політичне опрацювання питань, проблем відбувається фазами, так як кожна фаза готує різні групи діючих осіб для участі. [76] Можливість інтенсивної дискусії з постановки питання пропонує реальну можливість удосконалювати власну думку. Права більшості і меншості мають свої правомочності і час для висловлювання.

Фази гри:

1. Введення в гру,
2. Фаза інформування та читання,
3. Формування думки і стратегічне планування,
4. Взаємодія між групами,
5. Підготовка пленуму,
6. Проведення пленуму,
7. Підведення підсумків ігри.

Реалізація фаз в певній конструкції моделюючої гри цілком може відхилитися від базового зразка. Всі культурні, економічні, політичні шляхи вирішення проблем наділені особливостями і схожими рисами. Необхідна концентрація на самому принципі.

Введення і оцінка повинні бути чітко структуровані і сплановані. Однофазна дія, яка передбачає тільки 1-2 ігрових годин не може створити моделюючу гру. Ці методи скоріше потрібно буде розглядати як рольові ігри або конференц-симуляції.

Виділення окремих фаз з комплексної моделюючої гри теж допускається. Таке скорочення може мати тимчасові або специфічні причини і тому може бути доцільним.

Однак при цьому потрібно також змиритися зі скороченням можливостей в навчанні і комплексності.

Моделюючі ігри є в певному розумінні комбінацією з різних, самостійних методів. Принаймні, кейс і рольова гра містяться в кожній моделюючій грі і мають своє особливе значення для цього мультиметодичного макрометода.[10]

Значення введення, як і фази інформування і читання, в моделюючій грі полягає в тому, щоб познайомити учнів з методом, особливо з функціями плану і ролей, а також з політичним, культурним або економічним досліджуванням нами випадком.

У введенні до моделюючої гри необхідно реалістично описати проблему та можливі суперечливі шляхи вирішення.

Ігрова роль в моделюючій грі виступає для гравців в якості підтримки, для того щоб в процесі ідентифікувати себе з відповідним створеним або запозиченим з реальності образом дійової особи.

Необхідна ідентифікація може бути креативно підтримана шляхом вирішення індивідуального знаходження відповідного імені.[11] Необхідно роз'яснити, що гравець дотримується критеріїв, запропонованих профілем ролі.

З іншого боку, профіль повинен бути складений настільки відкритим, щоб граючий міг наповнювати і вдосконалювати роль. Профіль ролі в моделюючій грі не приписує рішення, не дивлячись на те, що модератором гри у введенні з самого початку має бути роз'яснено, що сам опис ролей, профілі груп, сценарій задаються не гравцем, а керівником гри. Так як завдання учасника відігравати запропоновану йому роль, а не вибирати її.

І навпаки гра, процес і результат, який потрібно знайти, спосіб рішення завдання залишається за учасниками гри а не за авторами і керівником гри. Моделююча гра живе за рахунок виконання ролей. «Не грай роль, будь нею!» [15]

Грати роль означає прослизнути в чужу особистість. Граючий принципово не повинен грати роль, яку він чи вона і без того «грає» в звичайному житті. Чим більш амбіційно граючі виконують свою роль, тим

інтенсивніше і стійкіше досвід (навчання). Це стосується в рівній мірі як своєї ролі, так і ролі інших. В особливих випадках можна спостерігати у деяких проблематизацію психологічних відносин ролі та ідентичності, коли вихід з зіграної ролі в кінці моделюючої гри розглядається як особливе випробування. Як правило, школярі або інші підлітки, а також дорослі в змозі зробити це без труднощів.

На відміну від заданих результатів або результатів, які можна знайти, в окремому методі «кейс» і, в заданих і тільки частково відкритих рішеннях «рольова гра», моделюючі ігри в принципі є відкритими. Ця характерна риса дозволяє граючим вільно тренувати компетентність в ухваленні рішень.

Гра є безпечним простором, в якому можна використовувати різні шляхи, не боячись за наслідки. Тому симуляція і є, з дидактичної точки зору, перевагою в порівнянні з реальною дією. Але, з іншого боку, ця відкритість означає також втрату контролю з боку викладачів. У зв'язку з цим рефлексія вимагає в значній мірі часу, строгості і гнучкості. Мета навчання і результат навчання можуть не збігатися в набагато більшій мірі, ніж в інших методах. Так як часто спочатку соціально-емоційний досвід стоїть на першому плані сильніше, ніж свідомо когніція, від модератора залежить успішність проведення моделюючої гри. [16] При цьому потрібно звертати увагу, що результат гри і реальність порівнюються і відмінності помітні в процесі знаходження рішення. Якщо результат недостатньо комплексний, може виникнути враження, що: «Політики завжди так пишаються, при цьому знайти рішення досить легко!»

Моделююча гра - це симулюючі дії декількох груп діючих осіб у конфліктній, багатофазній моделі дійсності, рішення якої є відкритим. Комплексність і успішне засвоєння матеріалу яка залежить від модератора, та творця гри.

Ігри та моделювання соціокультурних груп - це нове поле, яке мотивується потребою вдосконалення розуміння, як поведуть себе лідери та послідовники, що їх спонукає, як поширюються небезпечні ідеї та як вони

може впливати на співпрацю, пом'якшення конфліктів та користь для загального блага. Грін і Армстронг (2003) вивчали масив методів прогнозування конфліктів і показали, що прогнози значно покращуються, коли суб'єкти спочатку беруть участь у рольових іграх з питань, про які йде мова.

Отже, однією метою дослідження є ізоляція компонентів - необхідні для загальної рольової гри, яка використовується для швидкої макетки загального класу конфліктів, що зустрічаються в сучасному світі. Іншими словами, створити широко застосований «генератор ігор». Оскільки це часто неможливо щоб знайти людей, які б грали всі ролі таких ігор або розігрували всі можливі сценарії, другою метою є створення правдоподібних моделей лідерів і послідовників, які базуються на перших принципах того, що змушує їх «ставити галочку» і тому вони можуть грати деякі ролі в грі. Якщо ці когнітивні агенти реалістичні, вони можуть допомогти слухачам та аналітикам дослідити діапазон їх можливих дій за різноманітних умов, тим самим допомагаючи іншим чіткіше бачити, як це робота впливає на них та може викликати їхню співпрацю.

Людина схильна проектувати власні системи цінностей на інших і припускати, що вони хочуть того самого, що і ми (дзеркальний ухил). Коли ми формуємо такі гіпотези, ми прагнемо шукати лише підтверджуючих доказів та ігнорувати факти, що не підтверджують (упередження підтвердження). Хойер зазначає, що життєво важливо прорватися через них та пов'язані з ними упередженості, і що методичні підходи, такі як реалістичне моделювання, якщо добре зроблено, можуть допомогти з'ясувати і дослідити альтернативні конкуруючі гіпотези мотивів, намірів та послідовної поведінки агентів.[35] Таким чином генерування та перевірка нових гіпотез - це третя мета та ще одна потенційна перевага моделювання.[40]

Соціокультурна теорія ігор

Як аналітик або стажер може розробити політику, яка впливатиме на групи заради загального блага? І які потреби соціокультурний ігровий

генератор охоплює? Моделююча гра може застосовуватись для конкуруючих груп у натовпі, в організації, у регіоні чи країні, або навіть між народами. Аналітикам потрібен відповідний набір редакторів та генератор, щоб допомогти їм швидко проводити аналіз над такими сценаріями конфліктів і проаналізувати, які результати мають різні напрямки дій / політики.

Зокрема, соціально-культурна гра орієнтується на агентах, які належать до однієї або декількох груп та їх спорідненості до норм, священних цінностей та міжреляційних практик (наприклад, мови, жестів, соціальних ритуалів) тих, хто групи. Зокрема, припустимо, що в регіоні, що цікавить, є N груп, де кожна група має лідера архетип і два архетипи послідовників (лоялісти та члени групи). Невдовзі я розповім більше про архетипи, і безумовно може бути декілька лідерів і послідовників, але в цій роботі я дотримуюсь найменшої підмножини, що дозволяє розглянути переконання та спорідненість членів та їх міграцію на більш-менш радикальні позиції.

Існує редагований перелік норм / систем цінностей, з яких береться ідентичність кожної групи.

Переважає більшість конфліктів протягом історії зрештою зосереджується навколо контролю над ресурсами, доступними для групи та її членів.

Проте поведінка людини життєво необхідна для конфліктної ігрової поведінки. Математична зручність - одне з пояснень. Багато модельних платформ просто не дозволяють чітко висловлювати системи цінностей, і немає жодного процесу моделювання, який дозволяв би переглядати значення людини.[41]

Основними елементами гри є:

- Гравці, тобто учасники політичного конфлікту, ними можуть бути як окремі індивіди, так і цілі соціальні групи (коаліції). Останні в політиці більш часте явище. Гравців повинно бути не менше двох, конфлікт з одним учасником прийнято називати грою з природою, і в політичному просторі вони не мають місце. «Це особа, яка приймає рішення»

- Метою кожного гравця є максимізація вигоди за допомогою вибору дій; - ходи (вибори) - дії, які можуть зробити або не зробити гравці за умовами гри для вирішення конфлікту. Іншими словами, вибір однієї з кількох доступних для цього гравця альтернатив поведінки; - стратегії - набори послідовності дій по одному для кожного гравця.

Стратегії повинні взаємно виключати один одного і спільно вичерпувати безліч всіх можливих комбінацій дій учасників політичного конфлікту;

- результати - результати здійснення стратегій, тобто певні способи вирішення конфлікту. Число випадків знаходиться у взаємній залежності від числа стратегій гравців в даному конфлікті;

- переваги - упорядкування кожним гравцем результатів конфліктної ситуації у відповідності зі своїми інтересами від найкращого до найгіршого;

- платежі - значення об'єктивної і суб'єктивної корисності, якими володіють результати для гравців. Платежі можуть виражатися в найрізноманітніших одиницях, найчастіше при моделюванні ігровий конфліктної ситуації в економіці - гроші, в політичній сфері їх перелік більш різноманітний: кілометри територій, збройні сили (танки, літаки) і ін.

Цілями такого роду ігор є: аналіз і пояснення ситуацій в різних політичних конфліктах; вироблення рекомендацій для раціонального політичної поведінки гравців, тобто визначення оптимальної стратегії виходу з політичного конфлікту.[44]

Ключові принципи ігрового підходу при вирішенні політичного конфлікту: раціональність; корисність.

Принцип раціональності гри полягає у виборі кращого з гіршого, що залишає раціональний противник політичного конфлікту.

Єдиним мотивом дій всіх учасників конфлікту (гравців) є максимізація свого виграшу, мінімізація свого програшу.

Корисність полягає в тому, що для гри байдуже, що отримують суб'єкти від гри: відчуття комфорту, гроші, влада, мирну угоду або радіоактивні опади.

Гравці можуть отримувати вигоду в різних одиницях виміру.

Вважається, що чим вище корисність деякого результату для даного гравця, тим більш кращий результат для нього. При цьому однаково бажані усіма учасниками конфлікту результати прийнято визначати точками рівноваги, їх корисність - ціною даної гри. Головне значення точок рівноваги полягає в тому, що вони вказують набір можливих рішень політичного конфлікту, що моделюється даною грою.

Зрозуміло, для моделювання і прорахунку шляхів вирішення політичних конфліктів можна використовувати різні види ігор, це визначається як типом самого політичного конфлікту, так і поруч ігрових характеристик. [73]

Виходячи з внутрішніх ігрових критеріїв можна провести наступні класифікації ігор. За видами платежів: некооперативного (неможливо досягти угоди); гри двох осіб; антагоністичні, з нульовою сумою (виграш одного гравця дорівнює програшу іншого); неантагоністическіе; гри з безліччю осіб; кооперативні (можливо угоду). [64]

За кількістю ходів: одноходові; гри в нормальній формі; кінцеві; нескінченні.

Ігри, що застосовуються при моделюванні політичних конфліктів з метою їх вирішення завжди ґрунтуються на принципі раціональності, отже, орієнтовані в основному на мирне вирішення конфліктів.[65]

Отже, звернемося до аналізу міжнародного політичного конфлікту, що стався в 1962 р і отримав історичну назву Карибська криза. Такий вибір емпіричного об'єкта для аналізу зумовлений низкою причин.

По-перше, цей міжнародний політичний процес є найбільш відомим і яскравою подією ХХ ст., До якого була прикута увага мільйонів людей у всьому світі, оскільки він мав світову значимість і в якості гравців (учасників політичного конфлікту) виступали потужні світові держави, що задають тон світовій політиці. Під загрозою існування тоді виявився весь світ.

По-друге, було зроблено багато історичних і політологічних досліджень

по вивченню Кубинської кризи 1962 року, зроблено багато висновків і прогнозів, як політичний конфлікт міг вирішитися.

Отже, нам видається цікавим порівняти вже існуючі теорії і висновки з результатами, отриманими за допомогою нашого ігрового аналізу. До того ж згадані дослідження створили хорошу фактологічну основу для ігрового моделювання. І нарешті, аналіз ряду політичних конфліктів, в тому числі і даного, вже проводився доктором філософських наук, професором Петербурзького державного університету шляхів сполучення В. А. Светловим. Але він будував свою ігрову модель на класичній теорії ігор та алгоритмі Н. Фрезера і К. Хайпеля, які, як ми зазначали вище, засновані на математичних обчисленнях і мають ряд недоліків, зазначених і В. А. Светловим.

Спочатку нам будуть потрібні фактичні дані для створення ігрової моделі, тому ми звернемося до історії питання і виявлення всіляких варіантів дій з боку гравців (учасників політичного конфлікту). Дана інформація є базовою для початкового етапу ігрового моделювання Кубинського конфлікту і особливо важливою для протікання гри на основних етапах.

Кубинське держава протягом довгого часу перебувало в повній економічній і політичній залежності США аж до 1957 р У 1956 р Ф. Кастро в результаті піднятого повстання прийшов до влади. Що здивувало американців в силу того, що вони були впевнені в своїй необхідності, перш за все економічній, для розвитку кубинської держави. Їх впевненість у власній необхідності ґрунтувалася на тому, що американські компанії інвестували значні кошти в сільське господарство і туризм даної країни, сама ж вона була бідною і економічно недієздатною.

У 1959 р Ф. Кастро повністю взяв владу в свої руки, і американська власність була націоналізована. Був нанесений ще й зовнішньополітичний удар по панування Америки на острові, новий керівник країни встановив тісні зв'язки з СРСР.

Все це перетворило Кубу в одну з найсерйозніших

зовнішньополітичних проблем для США. СРСР неодноразово заявляв про свої наміри допомогти Кубі, і в 1961 р така можливість видалася. У квітні цього року американці спробували вторгнутися на Кубу і повалити режим Ф. Кастро, але спроба з тріском провалилася і радянська держава офіційно попередило про можливість виникнення ядерної війни в разі продовження втручань США. Дж. Кеннеді негайно дав відбій, припинив допомогу кубинським емігрантам і публічно заявив, що не допустить розміщення на Кубі радянських ракет.

Однак СРСР поетапно розмістив там свої ракети, які американська розвідка виявила лише 14 жовтня 1962 р. Необхідно назвати причини, що спонукали радянська держава це зробити.

По-перше, США мали свої ракети поблизу кордонів СРСР в Італії і Туреччині, і СРСР міг використовувати свої ракети на Кубі як фактор тиску в переговорах з США, щоб вимагати демонтажу їх ракет біля своїх кордонів в названих країнах.

По-друге, даний вчинок СРСР значно підвищив його авторитет в країнах, що розвиваються, або країнах третього світу.

По-третє, це був хороший спосіб зрівняти ядерні сили і можливості нападу. Таким чином, відбувалося подвоєння шансів нападу СРСР першим і зменшувалася ймовірність відповідного застосування США свого стратегічної зброї.

І нарешті, у акту розміщення радянських ракет на території Куби був далекоглядний стратегічний сенс. Якби США захопили Кубу, то з'явилися б антиамериканські настрої в світі, що дозволило б СРСР як крок у відповідь зайняти Західний Берлін

Створений Дж. Кеннеді комітет при національному Раді безпеки розробив можливі варіанти дій у відповідь. Вони послужили при ігровому моделюванні базовими при виборі оптимального рішення.

До того ж зауважимо, що інші варіанти кроків у відповідь з боку Америки просто неможливі:

1. Не робити ніяких дій у відповідь, пов'язаних з агресією. Можливі наслідки цього рішення такі: подвоєння радянської ядерної потужності, втрата довіри до зовнішньої політики Америки серед громадян країни, ослаблення американської системи раннього оповіщення, а також зменшення тиску на США з боку ряду міжнародних організацій, і найжахливіше наслідок - перетворення конфлікту в світову ядерну війну.

2. Виконати так званий «хірургічний» повітряний наліт. Можливі наслідки: при вдалій атаці - руйнування радянських ракет і вторгнення на Кубу, при цьому ймовірність війни зростає ще більше і стає практично неминучою.

3. Організувати військово-морську блокаду Кубинського держави. Очікувані наслідки: американський воєнморської флот встановив би ембарго на будь-які, в тому числі і військові, поставки на Кубу.

З боку СРСР в даному політичному конфлікті були можливі три варіанти дій:

1. Залишити ракети на Кубі.

2. Прибрати ракети з Куби.

3. Посилити конфлікт, а саме вторгнутися в Західний Берлін, напасти на кораблі військово-морського флоту США і піддати бомбардуванню деякі стратегічні цілі на території Америки.

Слід виділити ще один момент, необхідний для ігрового прорахунку раціональної стратегії виходу з даного політичної кризи - тимчасову точку.[62]

Конфлікт має властивість динамічності, тому з плином часу змінюються склад учасників конфлікту, перелік можливих ходів і набір їх переваг. Якщо існує кілька временних точок, що змінюють структуру і динаміку конфлікту, то для кожної з них слід проводити окремий ігровий аналіз. Відносно Кубинського конфлікту визначеність з учасниками, їх можливими ходами і уподобаннями наступила до 17-жовтня 1962 р. Цю дату ми візьмемо для ігрового аналізу конфлікту в якості основної тимчасової

точки.[52]

Другий етап полягає у виявленні справжніх учасників конфлікту, що не завжди буває очевидним. Це особливо характерно для політичних конфліктів, тому ми цей етап виділяємо як окремий і ставимо його наступним після передісторії та хронології політичного конфлікту.

У кубинському політичному конфлікті, що має рівень міжнародного, учасники - СРСР і США, вони в нашій грі будуть виступати гравцями.

Третій етап ігрового аналізу політичного конфлікту - прорахунок можливості результатів, заснований на раціональній обробці виявлених на першому етапі можливих дій і суб'єктивному аналізі.

Актуалізуємо і систематизуємо ще раз всі можливі варіанти дій з боку чітко визначених гравців.

США - напад (повітряний напад на Кубу для знищення радянських ракетних установок); блокада (воєнморської блокада Куби); ескалація (нагнітання конфлікту шляхом повітряного нальоту, який призведе до світової ядерної війни).

СРСР - висновок (висновок ракет з Куби); ескалація (збільшення конфліктної ситуації шляхом захоплення Західного Берліна і т. д.).

Таким чином, ми маємо чотири варіанти можливих дій гравців (останній варіант збігається з результатом): напад, блокада, висновок, ескалація. Кожне з них може або відбутися, або не відбутися. Отже, в цій грі формально можливі 16 випадків (24). Даний розрахунок цілком поміщається в рамки математичної теорії гри, але ми повинні продовжити свої міркування щодо результатів даної гри. Слід врахувати той фактор, що в переліку можливих дій є два, один одного виключають: СРСР не може в одне і те ж час виводити ракети і роздувати конфлікт.

Ці дві дії взаємно виключають одна одну. Значить, в даній грі існує тільки 12 випадків ($16 - 4 = 12$). Дані аспекти математична теорія ігор не враховує, при її використанні розглядалися б всі 16 варіантів, що ускладнило б розрахунки. Висновок про взаємовиключення деяких дій можливий шляхом

суб'єктивного аналізу дослідника. Четвертий ігровий етап полягає у виявленні переваг гравців. Оскільки для наших гравців перераховані результати мають різну корисність, остільки ми їх впорядкуємо від найкращого до найменш кращого. Маючи досвід аналізу даного конфлікту на основі теорії гри і метаігри, проведеного В. А. Светловим, скористаємося його табличним викладом ранжирування переваг, але при цьому змінимо символічні значки в таблиці. У цю таблицю введемо всю інформацію про гравців, допустимих діях, можливих наслідках, векторах переваги, стабільних результатах для кожного гравця окремо і про спільне вирішення гри (див. Табл. 1.).

Значки «+» і «-» в таблиці мають на увазі наявність або відсутність даного дії при визначенні всіх 12 випадків.

Таке їх значення позбавляє нас від опису всіх результатів в змістовному плані. Щоб дізнатися, що передбачає кожен можливий результат, досить поглянути на позначення в табличному варіанті.

Ми не будемо вдаватися до математичних обчислень числових значень корисності кожного результату, просто впорядкуємо їх відповідно до очікувань гравців. Відзначимо, що теорія ігор вимагає розрахунків корисності в певних коефіцієнтах. Всього ми маємо 12 випадків, отже, самий кращий результат матиме вагу 12, а найменш кращий – 1.

1. Вектори переваг США заснований на бажанні уникнути переростання конфлікту у війну, але при цьому домогтися виведення радянських ракет з Куби. Видно, що всі результати, при яких СРСР виводить ракети, найкращими є, тоді як результати, що тягнуть ескалацію конфлікту, менш кращі. Очевидно, що результат 10 самий кращий для Америки: СРСР виводить ракети з Куби без зусиль і тиску з її боку. Результат 11 найменш кращий: СРСР посилює конфлікт без провокації з боку США.[67]

Якщо ми проведемо порівняння векторів переваги гравців, то побачимо, що вони не збігаються. Це демонструє те, що учасники політичного конфлікту по-різному оцінюють його причини, завершення і

наслідки, що цілком природно для конфліктної ситуації.

Наступним етапом ігрового аналізу Кубинського політичного конфлікту буде визначення стабільності всіх результатів для кожного гравця. Це зробити досить просто навіть для людей з гуманітарною освітою по виведеному Н. Фрезер і К. Хайпелем алгоритму. За нас ця дослідницька задача вже була вирішена В. А. Светловим. Вона також вказана в нижній частині таблиці (див. Табл. 1.).

Шостий етап гри - обчислення безлічі рішень, на мові теорії гри - точок стабільності і рівноваги за методикою Дж. Неша. З таблиці видно, що для США випадає таке безліч раціональних і стабільних результатів - 2, 7, 9, 10. Для СРСР - 1, 4, 7, 10, 12. Чи перетинаються вони в ігровому просторі в результатах 7, 10. Саме вони являють собою необхідну безліч рішень Кубинського конфлікту на 17 вересня 1962 р

Перевага гравців вказані в таблиці навпроти кожного гравця, проаналізуємо їх за змістом. Вектор переваг СРСР базується на бажанні уникнути переростання політичного конфлікту в світову ядерну війну. Ескалація для даного гравця допустиме лише при жорстких діях з боку противника. Якщо таких не буде, то СРСР вважав за краще б, щоб США не вводив ембарго і не організовував вторгнення на Кубу. При наявності цього СРСР вважав за краще б вивести свої ракети з Куби. Якщо ж США не зробить ні того ні іншого, то СРСР хотів би залишити свої ракети на Кубі.

І нарешті, останній етап запропонованого нами ігрового алгоритму для аналізу політичних процесів - визначення, яке з зазначених рішень найбільш ймовірно. В даному випадку від теорії ігор ми знову відходимо, в її рамках це зробити не представляється можливим, тут є потреба у професійному дослідний аналіз, але з використанням попередніх даних.

Положення на 17 жовтня 1962 р описується результатом 12: США не вживає ніяких агресивних дій, СРСР не виводить війська з Куби і не посилює конфлікт. Але даний результат є раціонально стабільним для СРСР і нестабільним для США. Останні можуть поліпшити свої позиції,

перейшовши під кінець 9. Тоді СРСР не може використовувати одностороннє поліпшення США і, щоб поліпшити свої позиції, має перейти до результату 7. Таким чином, виходить, що результат 7 найбільш вірогідний для вирішення даного політичного конфлікту в найближчій перспективі.

У змістовно-фактологічному плані це означає наступне: перехід США від результату 12 до 9 передбачає введення США блокади Куби, а перехід СРСР від результату 9 під кінець 7 - повне виведення радянських ракетних установок з Куби. Якщо ми подивимося на історичну хроніку даного конфлікту, то саме в такій послідовності і розвивалися події.

Після 17 жовтня вектори переваг гравців змінилися, і ігровий аналіз слід проводити заново.

Ігрове моделювання Кубинського конфлікту дозволило отримати нам повний розклад по можливим завершення конфлікту, визначити оптимальні стратегії, втрати і вигоди всіх сторін політичного конфлікту, проаналізувати можливі наслідки кожного результату для світової спільноти.

Запропонований і практично застосований нами алгоритм для аналізу політичних конфліктів включає в себе наступні етапи: - виявлення історії конфлікту, визначення можливих варіантів ходів (дій) і позначення часової точки для ігрового аналізу;

- виявлення справжніх учасників конфлікту (гравців);
- прорахунок можливості результатів, заснований на раціональній обробці виявлених на першому етапі можливих дій і суб'єктивному аналізі;
- визначення всіх переваг гравців, складання векторів переваг;
- визначення стабільності всіх результатів для кожного гравця;
- обчислення безлічі рішень, тобто Точок стабільності і рівноваги для кожного гравця і загальних для всіх;
- визначення найбільш ймовірного рішення з утворених.

Таблиця 1. Гра «Кубинська криза»

США	9	4	6	10	3	7	11	2	8	12	1	5
Напад	+	+	+	+	+	+	-	-	-	-	-	-
блокада	+	+	+	-	-	-	-	+	+	-	-	-
СССР	6	4	5	8	3	7	10	2	9	11	1	12
Вивід	+	-	-	+	-	-	+	-	-	+	-	-
ескалація	-	+	-	-	+	-	-	+	-	-	-	-
Номер результату	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12
Стабільність для США	-	+	-	-	-	-	+	-	+	+	-	-
для ССРСР	+	-	-	-	-	-	+	-	-	+	-	+
Загальне рішення							+			+		

Однак при всіх очевидних перевагах ігрового аналізу політичних конфліктів у нього є слабкі місця.

Залежність числа стратегії гравців від числа їх індивідуальних дій породжує практичні складності аналізу політичних конфліктів. Так, при аналізі 10 незалежних дій гравців необхідно в грі розглянути тисячі двадцять чотири можливих результату. До того ж деякі результати неможливо структурувати і описати. Іншою проблемою в ігровій методиці є те, що вона надмірно захаращена математичними розрахунками, алгоритмами, аналізами з різних наукових точок зору, що породжує деяку еkleктичність, з одного боку, і вимагає високого рівня підготовки (спеціальних знань з різних наукових сфер) від фахівця, який проводить ігрове моделювання, - з іншого. До того ж гра при вирішенні політичних конфліктів націлена на раціональний вибір рішення, а людина не настільки досконалий, щоб весь час мислити раціонально.

Висновки до розділу

Досліджено, що вагомою причиною етнополітичних конфліктів є порушення прав саме національних меншин. Було виділено етнополітичні конфлікти за сферами проявів та причинами виникнення, а також було

виокремлено групи концепцій етнічного конфлікту.

З'ясовано, що більшість етноконфліктологічних концепцій, що перебувають у сучасному науковому полі, нехай навіть як об'єкт критики, містять евристичний потенціал і можуть бути продуктивно використані в науковому аналізі та долідженні етнічних конфліктів, науковій і практичній експертизі, посередницькій діяльності.

Було розглянуто моделюючу гру як політологічний метод дослідження, а також методи моделювання.

Таким чином, з'ясовано, що дослідницькі можливості моделюючої гри дають можливість відображати те, що відбувається, і перетворювати саму дійсність, що є однією із головних її переваг.

Це унікальна властивість «моделюючої гри» необхідна політиці, тому і використовується суспільством протягом багатьох століть.

У зв'язку з цим етнополітичний конфлікт представляється особливим різновидом соціального конфлікту, зумовленого політичними, етнокультурними, територіальними, соціально-економічними, історичними, дискримінаційними і іншими факторами, що характеризується зіткненням фундаментальних інтересів етнічних спільнот або етнічної групи і держави щодо перетворення або збереження політичного статусу етнотериторіального освіти (в тому числі, положення етнічної групи в країні), автономізації або суверенізації території проживання етнічної групи.

Пильна увага феномену етнополітичного конфлікту стали приділяти в другій половині ХХ століття. В контексті теоретико-методологічних тлумачень сутності та специфіки етнічності (відповідно, і етнополітичного протистояння) сформувалися три підходи: примордіалізм (етнічна приналежність людини - об'єктивна даність, незалежна від нього самого), інструменталізму (етнічність виступає як соціально-політичний інструмент в досягненні конкретних цілей і задач), конструктивізм (етнічність є продуктом соціального конструювання, самоідентифікації і ототожнення з конкретною соціальною групою на основі спільності мови, культури, походження та

історії).

Причинами етнополітичних протиріч виступають територіальні, політичні, соціальні, економічні та історичні фактори.

Діючими суб'єктами етнополітичного конфлікту є держави, етнічні спільноти, етнічні еліти, політичні рухи та об'єднання, які позиціонують себе як транслятори волі та інтересів етнічної групи.[85]

Етнополітичні конфлікти диференціюються залежно від територіального устрою держави; способів боротьби; навколишнього (світового) позиціонування розгорнувся етнополітичного протистояння; вимог і установок етнічних еліт, об'єднань і рухів.

Динаміка етнополітичного конфлікту включає в себе як мінімум чотири фази, це: становлення конфлікту, накопичення ресурсів для протистояння (підготовка), ескалація конфлікту, безпосередній конфлікт (гостра фаза), врегулювання етнополітичного протиріччя.[87]

Основними установками етнічної групи в умовах протистояння є: внутрішнє самовизначення в рамках єдиної держави (автономія), наслідки - автономізація; зовнішнє етнотериторіальну самовизначення - створення власного, незалежного і суверенної держави (суб'єкта міжнародного права), наслідки - сепаратизм, сецесія; ірредентизм - возз'єднання розділеної державами етнічної групи; територіальні претензії і суперечки.

Врегулювання етнополітичного конфлікту - сукупність політичних заходів і засобів, що вживаються державою, суб'єктами протистояння і посередниками в цілях ліквідації джерел конфлікту. Форми дозволу етнополітичного протистояння виражаються в політичному, переговорному, силовому, економічному, культурноінформаційном та інших засобах, вичерпних конфронтацію. Відзначаються насильницькі, примусові, консенсуальні і територіальні методи регулювання етнополітичних конфліктів з усуненням або мінімізацією етнічних розбіжностей, а також методи консолідації, медіації, автономізації та федералізації як оптимальні форми регулювання етнополітичного протистояння зі збереженням етнічних

відмінностей.

Управління етнополітичних зіткненням досягається за допомогою використання взаємопов'язаних політичних, економічних, соціально-культурного та інших заходів з метою впливу на конфліктну ситуацію, подальше дозвіл і нейтралізацію.

Досліджено, що вагомою причиною етнополітичних конфліктів є порушення прав саме національних меншин. Було виділено етнополітичні конфлікти за сферами проявів та причинами виникнення, а також було виокремлено групи концепцій етнічного конфлікту.

З'ясовано, що більшість етноконфліктологічних концепцій, що перебувають в сучасному науковому полі, нехай навіть як об'єкт критики, містять евристичний потенціал і можуть бути продуктивно використані в науковому аналізі етнічних конфліктів, науковій і практичній експертизі, посередницькій діяльності.

Було розглянуто моделюючу гру як політологічний метод дослідження, а також методи моделювання.

Зв'язок етнічності і політики має істотний значенням в суспільно-політичному житті сучасних держав: чим глибше етнічна поляризація в суспільстві, тим вище питома ймовірність етнополітичної конфронтації. Відповідно, серйозні проблеми, які мають етнополітичних підґрунтя, частіше властиві поліетнічним національно-державним утворенням (незалежно від їхнього державного устрою, будь то федеративну державу або унітарне).[81]

Потенційна ефективність способів врегулювання етнополітичного конфлікту відбивається в діагностованих соціологічних індикаторах, таких як: рівень добробуту і освіти населення, демографічний стан, масштаби безробіття та ін. В різних парадигмах найбільш результативні механізми врегулювання конфліктів пропонуються в рамках наступних конфігурацій: це федерація (федеративну державу), головні елементи - етнотериторіальну і адміністративно-територіальний принципи державного устрою.

РОЗДІЛ 3. ОХОРОНА ПРАЦІ ТА БЕЗПЕКА У НАДЗВИЧАЙНИХ СИТУАЦІЯХ

Для виконання трудових обов'язків в сфері економіко-гуманітарної діяльності з урахуванням положень нормативних вимог з безпеки праці, та для практичної реалізації теми: Моделююча гра як інструмент вирішення етнополітичних конфліктів, передбачається засвоєння основних заходів з охорони праці на робочих місцях в адміністративних приміщеннях.

3.1 Аналіз потенційних небезпек

Обладнання, яке використовується можна умовно розділити на дві групи:

а) обладнання, яке безпосередньо забезпечує робочий процес (наприклад, комп'ютерна та різноманітна периферійна техніка при роботах в офісі);

б) обладнання, яке підтримує комфортні умови праці (наприклад, опалювальні прилади, кондиціонери, іонізатори повітря для забезпечення оптимальних параметрів мікроклімату в приміщеннях).

До основних небезпечних факторів трудового процесу відносяться:

– Ураження електричним струмом, у наслідок несправності електроболаднання, невиконання правил техніки безпеки при користуванні електричним обладнанням, що може призвести до електротравм різного ступеню або навіть до летального наслідку;

– механічне травмування в наслідок не раціонального розташування робочих місць, що є порушенням вимог ергономіки;

– підвищенні нервово-психічні навантаження, внаслідок специфіки роботи, а саме постійний контакт з клієнтами, колегами по роботі, керівництвом, контрагентами при вирішенні робочих питань (деякі з них можуть бути конфліктними, суперечливими), що може викликати емоційний

дискомфорт, внутрішнє роздратування та емоційну нестабільність під час короткотривалих певних негативних ситуацій, та може призвести до захворювань нервової системи, зниження насаги на працю та стресових станів;

– захворювання кістково-м'язового апарату, у зв'язку з тривалим статичним напруженням м'язів спини, ший, рук і ніг, що призводить до ушкодження опорно-рухового апарату;

– негативний вплив електромагнітних (в тому числі і рентгенівських) випромінювань при використанні моніторів персональних комп'ютерів (далі ПК) з електронно-променевою трубкою, що призводить до погіршень зору, зниження імунітету;

– недостатнє або надмірне освітлення робочих місць, в зв'язку з несправністю, або хибним вибором освітлювальних приладів, в зв'язку з неправильним розташуванням робочих місць по відношенню до джерел природного та штучного освітлення, що призводить до погіршення зору або ефекту засліплення;

– дискомфортний рівень шуму, який створюється перетворювачем напруги електронно-обчислювальної машини (далі ЕОМ), її технічною периферією, а також при спілкуванні працівників, що призводить до роздратування та зниження працездатності;

– незадовільні параметри мікроклімату в робочих приміщеннях, у зв'язку із відсутністю приладів, що забезпечують необхідний повітрообмін та опалювальних систем, які можуть викликати загальні захворювання;

– можливість загоряння, в зв'язку з порушенням правил протипожежної безпеки, використанням несправного електрообладнання, або відсутністю систем пожежної сигналізації і пожежогасіння, що призводить до пожежі;

– неправильні дії персоналу в умовах надзвичайних ситуацій, які призводять до паніки та загибелі людей.

3.2 Заходи по забезпеченню безпеки

У приміщенні офісу застосовується широке різноманіття електроприладів: персональні комп'ютери, принтери, ксерокси, факси, освітлювальні прилади, кондиціонери, побутові електроприлади тощо. Небезпека ураження електричним струмом при використанні цих приладів з'являється при недотриманні заходів обережності, а також при відмові або несправності цього обладнання. Наслідки ураження електричним струмом залежать від багатьох факторів: опору організму, величини, тривалості дії, роду і частоти струму, шляхів його проходження через життєво важливі органи, умов зовнішнього середовища.

Для запобігання ураження електричним струмом встановлено електроустаткування, яке відповідає вимогам: ПУЕ («Правила устрою електроустановок») і ГОСТ 12.1.030-81 (2001) «ССБТ. Электробезопасность. Защитное заземление, зануление», величина опору захисного заземлення електрообладнання приміщення - 4 Ом; НПАОП 40.1-1.32-01 «Правила устройства электроустановок. Электрооборудование специальных установок», приміщення, в якому розташовуються ЕОМ, різноманітне устаткування, відноситься до класу пожеженобезпечної зони П-Па, тому передбачений мінімальний ступінь захисту ізоляції обладнання IP44; ГОСТ 12.1.009-76 (1999) «ССБТ. Электробезопасность. Термины и определения» обладнання офісу має подвійну ізоляцію, яка складається з робочої та додаткової ізоляції; ГОСТ 12.2.007.0-75* (2001) «ССБТ. Изделия электротехнические. Общие требования безопасности» ЕОМ, периферійні пристрої ЕОМ та устаткування для обслуговування, ремонту та налагодження ЕОМ по способу захисту людини від ураження електричним струмом, належать до I класу, оскільки мають подвійну ізоляцію, елемент для заземлення та провід для приєднання до джерела живлення, що має заземлюючу жилу і вилку з заземлюючим контактом. Експлуатація

електроустановок і електроустаткування проводиться відповідно до НПАОП 40.1-1.01-97 «Правила безпечної експлуатації електроустановок» та НПАОП 40.1-1.21-98 «Правила безпечної експлуатації електроустановок споживачів».

Ймовірність механічного травмування може виникнути внаслідок не раціонального розташування робочих місць, захаращення робочих місць або у зв'язку з недбалістю та неухважністю обслуговуючого персоналу. Для виключення травматизму згідно ДСанПіН 3.3.2.007-98 «Державні санітарні правила і норми роботи з візуальними дисплейними терміналами електронно-обчислювальних машин» зроблено більш зручне та раціональне розташування робочих місць, таким чином збільшена відстань між ними, яка відповідає нормованим значенням (площа на одне робоче місце має становити не менше ніж 6,0 м², а об'єм не менше ніж 20,0 м³).

У зв'язку із стресовими ситуаціями та нервово-емоційними навантаженнями у працівників може виникнути ймовірність захворювань загально-невротичного характеру.

З метою зниження нервово-емоційного напруження, стомлення зорового аналізатора, поліпшення мозкового кровообігу, подолання несприятливих наслідків гіподинамії, запобігання втоми, згідно ДСанПіН 3.3.2.007-98 «Державні санітарні правила і норми роботи з візуальними дисплейними терміналами електронно-обчислювальних машин» для робітників із застосування ЕОМ, передбачені регламентовані перерви для відпочинку тривалістю 15 хвилин через кожні дві години, а також обладнані побутові приміщення для відпочинку під час роботи, кімната психологічного розвантаження. В кімнаті психологічного розвантаження передбачені пристрої для приготування й роздачі тонізуючих напоїв, а також місця для занять фізичною культурою

Для оптимізації відносин у колективі проводяться тренінги з залучанням психологів на теми: «Адаптація у новому колективі», «Поведінка в суспільстві».

Для запобігання кістково-м'язових порушень у зв'язку з тривалим статичним напруженням м'язів спини, шиї, рук і ніг необхідно виконувати фізичні вправи 2-3 рази протягом робочого часу.

3.3 Заходи по забезпеченню виробничої санітарії та гігієни праці

Внаслідок роботи за ПК, на фізіологію людини негативно впливають електромагнітні випромінювання. Щоб зменшити наслідки впливу на людину та знизити негативні показники у робочій зоні до допустимих значень, згідно з ГОСТ 12.2.007.0-75 «Изделия электротехнические. Общие требования безопасности», вироби, які створюють електромагнітні поля, повинні мати захисні елементи (екрани, поглиначі і т.д.). Вимоги до захисних елементів повинні бути вказані в стандартах та технічних умовах на конкретні види виробів. Згідно з НПАОП 0.00-1.28-10 «Правила охорони праці під час експлуатації електронно-обчислювальних машин» та ДСанПіН 3.3.2.007-98 «Державні санітарні правила і норми роботи з візуальними дисплейними терміналами електронно-обчислювальних машин», на робочих місцях обладнаних ПК встановлені рідкокристалічні монітори, які не є джерелами рентгенівського та електромагнітного випромінювань.

Основними причинами недостатньої або надмірної освітленості робочих місць є несправність або хибний вибір освітлювальних приладів, неправильне розташування робочих місць по відношенню до джерел освітлення.

Незадовільна освітленість на робочому місці або на робочій зоні може бути причиною зниження продуктивності та якості праці, отримання травм. Недостатнє або надмірне освітлення викликає зоровий дискомфорт, що виражається у відчутті незручності або напруженості. Тривале перебування в умовах зорового дискомфорту призводить до розсіювання уваги, зменшення зосередженості, зоровій і загальній втомі.

У офісному приміщенні, згідно ДБН В.2.5-28-2018 «Природне і штучне освітлення» передбачене природне та штучне освітлення. Природне освітлення здійснено через світлові прорізи, які забезпечують коефіцієнт природної освітленості (КПО) не нижче 1,5%. Для захисту від прямих сонячних променів, які створюють прямі та відбиті відблиски на поверхні

екранів і клавіатури, передбачено сонцезахисні пристрої, на вікнах встановлені жалюзі або штори.

Розрахунок загального штучного освітлення в приміщенні офісу розмірами $A \times B \times H = 18 \times 10 \times 3,5$ м, з висотою робочої поверхні $h_p = 0,8$ м, нормованим значенням штучного освітлення для кабінету $E_n = 300$ лк.

1. Розраховуємо кількість рядів світильників у приміщенні N_p :

$$N_p = \frac{B}{(H - h_p) \cdot [L/h]}, \text{ шт}; \quad (4.1)$$

де: B – ширина приміщення, м;

H – висота приміщення, м;

h_p – висота робочої поверхні, м;

$[L/h]$ – числове значення коефіцієнта світильника;

$$N_p = \frac{10}{(3,5 - 0,8) \cdot 1,4} = 3, \text{ шт.}$$

2. Визначаємо максимально припустиму відстань між рядами світильника L_{\max} :

$$L_{\max} = \frac{B}{N_p}, \text{ м}; \quad (4.2)$$

де: B – ширина приміщення, м;

N_p – кількість рядів світильників у приміщенні, шт;

$$L_{\max} = \frac{10}{3} = 3,33, \text{ м.}$$

3. Визначаємо значення індексу приміщення i , що характеризує співвідношення розмірів освітлювального приміщення і висоти розміщення світильників:

$$i = \frac{A \cdot B}{(H - h_p) \cdot (A + B)}; \quad (4.3)$$

де: A – довжина приміщення, м;

B – ширина приміщення, м;

H – висота приміщення, м;

h_p – висота робочої поверхні, м;

$$i = \frac{18 \cdot 10}{(3,5 - 0,8) \cdot (18 + 10)} = 2,38$$

4. Визначаємо значення коефіцієнта використання світлового потоку η , створюваного світильником типу ЛПО.

Вибирається з урахуванням відбиття поверхонь приміщення та індексу приміщення і дорівнює $\eta = 58$ %.

5. Визначаємо сумарний світловий потік освітлювальної установки у даному приміщенні Φ_Σ :

$$\Phi_\Sigma = \frac{E_H \cdot A \cdot B \cdot k_z \cdot z}{\eta}, \text{ лм}; \quad (4.4)$$

де: E_H – рівень нормованого загального освітлення, лк;

A – довжина приміщення, м;

B – ширина приміщення, м;

k_z – коефіцієнт запасу (для кабінету $k_z = 1,4$);

z – коефіцієнт нерівномірності (мінімальної) освітленості (відношення середньої освітленості до мінімальної освітленості), як правило дорівнює (для люмінесцентних ламп $z = 1,1$);

η – коефіцієнт використання світлового потоку;

$$\Phi_\Sigma = \frac{300 \cdot 18 \cdot 10 \cdot 1,4 \cdot 1,1}{0,58} = 143379, \text{ лм.}$$

6. Визначаємо умовну загальну кількість світильників у приміщенні N_{cs}^* :

$$N_{cs}^* = \frac{A \cdot B}{L_{\max}^2}, \text{ шт}; \quad (4.5)$$

де: A – довжина приміщення, м;

B – ширина приміщення, м;

L_{\max} – максимально допустима відстань між рядами світильників, м;

$$N_{cs}^* = \frac{18 \cdot 10}{3,33^2} = 16, \text{ шт.}$$

7. Розраховуємо світловий потік умовного джерела світла Φ_l^* :

$$\Phi_l^* = \frac{\Phi_\Sigma}{N_l^*}, \text{ лм}; \quad (4.6)$$

де: Φ_Σ – сумарний світловий потік освітлювальної установки, лм;

N_l^* – загальна кількість ламп у світильнику, яка розраховується за

формулою:

$$N_l^* = N_{cv}^* \cdot n, \text{ шт}; \quad (4.7)$$

де: n – кількість ламп у світильнику, шт;

$$N_l^* = 16 \cdot 2 = 32, \text{ шт};$$

$$\Phi_l^* = \frac{143379}{32} = 4481, \text{ лм}.$$

8. Знаходимо коефіцієнт m – співвідношення між розрахунковим світловим потоком лампи Φ_l^* та фактичним світловим потоком вибраної стандартної лампи Φ_l :

$$m = \frac{\Phi_l^*}{\Phi_l}; \quad (4.8)$$

$$m = \frac{4481}{2800} = 1,6.$$

9. Визначаємо оптимальну (фактичну) кількість світильників у приміщенні N_{cv} :

$$N_{cv} = N_{cv}^* \cdot m, \text{ шт}; \quad (4.9)$$

де: N_{cv}^* – умовна загальна кількість світильників у приміщенні, шт;

m – співвідношення між розрахунковим світловим потоком лампи та фактичним світловим потоком вибраної стандартної лампи;

$$N_{cv} = 16 \cdot 1,6 = 27, \text{ шт}.$$

10. Визначаємо фактичну кількість ламп у приміщенні N_l :

$$N_l = N_{cv} \cdot n, \text{ шт}; \quad (4.10)$$

де: N_{cv} – оптимальна (фактична) кількість світильників у

приміщенні, шт;

n – кількість ламп у світильнику, шт;

$$N_l = 27 \cdot 2 = 54, \text{ шт.}$$

11. Визначаємо загальну розрахункову освітленість E_p у приміщенні, що створюється при застосуванні стандартних ламп:

$$E_p = \frac{\Phi_l \cdot N_l \cdot \eta}{A \cdot B \cdot k_3 \cdot z}, \text{ лк;} \quad (4.11)$$

де: Φ_l – фактичний світловий потік вибраної стандартної лампи, лм;

N_l – фактична кількість ламп у приміщенні, шт;

η – коефіцієнт використання світлового потоку;

A – довжина приміщення, м;

B – ширина приміщення, м;

k_3 – коефіцієнт запасу;

z – коефіцієнт нерівномірності (мінімальної) освітленості;

$$E_p = \frac{2800 \cdot 54 \cdot 0,58}{18 \cdot 10 \cdot 1,4 \cdot 1,1} = 316, \text{ лк.}$$

Виходячи з розрахунку загальне штучне освітлення в приміщенні офісу дорівнює 316 лк, що відповідає нормованому значенню освітлення і яке забезпечується за допомогою 27 світильників типу ЛПО.

Рівні звукового тиску в октавних смугах частот, рівні звуку та еквівалентні рівні звуку на робочих місцях приміщення відповідають вимогам ДСанПіН 3.3.2.007-98 «Державні санітарні правила і норми роботи з візуальними дисплейними терміналами електронно-обчислювальних машин» та ДСН 3.3.6.037-99 «Санітарні норми виробничого шуму, ультразвуку та інфразвуку». Зниження рівня шуму в приміщенні здійснено за допомогою:

- використання більш сучасного обладнання;
- розташування принтерів та різноманітного устаткування

колективного користування на значній відстані від більшості робочих місць працівників;

- переведення жорсткого диска в режим сну (Standby), якщо комп'ютер не працює протягом визначеного часу;

- використання блоків живлення ПК з вентиляторами на гумових підвісках;

Неправильне проектування або несправність систем опалення та вентиляції в приміщенні офісу може призвести до негативних впливів на здоров'я працівників у вигляді простудних захворювань, перегрівань, проблем із дихальними шляхами тощо.

Метеорологічні умови в приміщенні офісу – температура повітря, відносна вологість повітря й швидкість його переміщення відповідають встановленим санітарно-гігієнічним вимогам ДСН 3.3.6.042-99 «Державні санітарні норми мікроклімату виробничих приміщень» і ГОСТ 12.1.005-88 (1991) «ССБТ. Общие санитарно-гигиенические требования к воздуху рабочей зоны». Роботи в офісному приміщенні, належать до категорії Іб - легка робота, тому передбачені наступні оптимальні значення параметрів мікроклімату:

- у холодний період року: температура 21-23°C; відносна вологість: 40-60%; швидкість переміщення повітря: 0,1 м/с;

- у теплий період року: температура 22-24°C; відносна вологість: 40-60%; швидкість переміщення повітря: 0,2 м/с.

Забезпечення таких параметрів мікроклімату досягається оснащенням приміщень пристроями кондиціонування, вентиляції та дезодорації повітря, системами опалювання.

Оптимальні рівні позитивних (n+) і негативних (n-) іонів у повітрі приміщення з ВДТ відповідають вимогам ГН 2152-80 «Санітарно-гігієнічні норми допустимих рівнів іонізації повітря виробничих та громадських приміщень» і становить: n+=1500-30000 (шт. на 1см³); n- = 3000-5000 (шт. на 1см³). Підтримку оптимального рівня легких позитивних і негативних

аероіонів у повітрі на робочих місцях забезпечуються за допомогою біполярних коронних аероіонізаторів.

3.4 Заходи з пожежної безпеки

Горінням називається складний фізико-хімічний процес взаємодії горючої речовини та окислювача, який супроводжується виділенням тепла та випромінюванням світла.

Процес горіння призводить до пожежі.

Пожежа – неконтрольоване горіння поза спеціальним вогнищем, що розповсюджується в часі і просторі.

Комплекс протипожежних заходів для офісного приміщення обладнаного ПК з ВДТ розроблений згідно вимог НАПБ А.01.001-2014 «Правила пожежної безпеки в Україні».

Виходячи з аналізу речовин та матеріалів, які використовуються при роботі у приміщенні обладнаному ПК з ВДТ:

- згідно ДСТУ EN 2:2014 «Класифікація пожеж (EN 2:1992, EN 2:1992/A1:2004, IDT)» у офісному приміщенні обладнаному ПК з ВДТ можлива пожежа класів – А (пожежа, що супроводжується горінням твердих матеріалів) та Е (горіння електроустановок, що перебувають під напругою до 1000 В);

- відповідно до вимог ДСТУ Б В.1.1-36:2016 «Визначення категорій приміщень, будинків та зовнішніх установок за вибухопожежною та пожежною небезпекою», воно належить до категорії «Д» з пожежної небезпеки – простір у приміщенні, у якому перебувають тверді горючі речовини та матеріали.

Оскільки офісне приміщення обладнане ПК з ВДТ належить до категорії «Д» з пожежної небезпеки, тому відповідно до вимог ДБН В.1.1-7:2016 «Пожежна безпека об'єктів будівництва. Загальні вимоги» воно має II ступінь вогнестійкості.

Обладнання, силові та освітленні мережі офісного приміщення обладнаного ПК з ВДТ відповідають вимогам пожежної безпеки, оскільки виконані відповідно до вимог НПАОП 40.1-1.32-01 «Правила будови електроустановок. Електрообладнання спеціальних установок», та мають ступінь захисту ізоляції обладнання IP44 яка відповідає класу пожежанебезпечної зони П-Па до якої належить приміщення.

З технічних та організаційних заходів запобігання пожеж в офісному приміщенні обладнаному ПК з ВДТ передбачені наступні протипожежні заходи:

- згідно вимог ДБН В.2.5-56:2014 «Системи протипожежного захисту», в офісному приміщенні обладнаному ПК з ВДТ встановлена система пожежної й охоронної сигналізації «Сигнал-ВК6». Яка забезпечує виявлення теплових і димових ознак пожежі і місця виникнення пожежі з точністю до місця розміщення датчика;

- оскільки офісне приміщення що обладнане ПК з ВДТ, тому відповідно до вимог п. 5 розділу VI «Вибір типу та необхідної кількості вогнегасників», «Правил експлуатації та типових норм належності вогнегасників», затверджених наказом МВСУ 15.01.2018 № 25 та зареєстрованих в МЮУ 23.02.2018 р. за № 225/31677 для гасіння електроустановок, що знаходяться під напругою, передбачені вуглекислотні вогнегасники типу ВВК-3,5 (з розрахунку один вогнегасник с величиною заряду вогнегасної речовини 3 кг. і більше, на 20 м² площі приміщення). Додатково, на кожному поверсі будівлі, в якій розміщене приміщення обладнане ПК з ВДТ, передбачене два переносних порошкових вогнегасника – ВП-5. Відстань між вогнегасниками та місцями можливих загорянь не перевищує 10 м.

3.5 Заходи по забезпеченню безпеки в надзвичайних ситуаціях

Захист населення при хімічному зараженні у разі аварії на хімічно небезпечному об'єкті або транспортних засобах, що перевозять сильнодіючі

отруйні речовини.

Хімічне зараження є наслідком аварій на хімічно-небезпечному об'єкті (ХНО) і транспортних засобах, що перевозять сильнодіючі отруйні речовини (СДОР).

Вирішальне значення при аваріях на ХНО має швидкість виконання заходів щодо захисту населення.

При загрозі чи виникненні аварії негайно, відповідно до діючих планів, здійснюється оповіщення працюючого персоналу і населення, що проживає поблизу. Населенню даються вказівки про порядок поведіння.

Про аварію керівник об'єкта або черговий диспетчер доповідає начальнику цивільного захисту (ЦЗ) міста, області.

Обслуговуючий персонал відповідно до діючих на об'єкті інструкцій вживає заходи захисту з ліквідації чи локалізації аварії. У міру прибуття до цих робіт беруться підрозділи рятувальних служб і спеціалізовані невоєнізовані формування.

За сигналом оповіщення:

- населення вдягає засоби захисту органів дихання (табельні або найпростіші) і виходить із зони зараження в зазначений район;
- особовий склад (о.с.) органів керування збирається на пунктах керування;
- о.с. підрозділів рятувальних служб прибуває до місця аварії;
- спеціалізовані невоєнізовані формування, формування медичної служби й охорони громадського порядку прибувають у призначені пункти збору.

У першочерговому порядку організується розвідка, що встановлює місце аварії, вид СДОР, ступінь зараження нею території і повітря, стан людей у зоні зараження, межі зон зараження, напрямок і швидкість вітру, напрямок поширення забруднення. Розвідка ведеться розвідувальними підрозділами газорятувальної служби і спеціалізованих формувань.

Встановлюється оточення зон зараження й організується

регулювання руху.

Після проведення розвідки й ухвалення рішення починається організоване ведення рятувальних робіт. До цього заходи щодо порятунку людей вживаються працюючим персоналом об'єкта і самим населенням у порядку само- і взаємодопомоги.

У зоні зараження намічаються ділянки й об'єкти, на які вводяться рятувальні і медичні формування. Уражені після надання їм допомоги доставляються на незаражену територію, а при необхідності - у лікувальні установи. Населення, яке опинилося в зоні зараження, евакуюється за її межі.

Роботи проводяться з дотриманням запобіжних заходів, використовуються засоби індивідуального захисту (ЗІЗ), передбачається страховка особового складу, що виконує роботи в незручних та ізольованих місцях.

На виході із зон зараження організовується санітарна обробка населення і о.с. формувань, дегазація транспорту та майна. Ці роботи проводяться на пунктах спеціальної обробки (ПуСО). Заражений одяг збирається для наступної дегазації чи знищення.

З метою найшвидшої ліквідації наслідків аварії здійснюється дегазація території, споруджень, устаткування, техніки та інших об'єктів зовнішнього середовища. Повернення населення в зону зараження допускається після проведення контролю зараженості.

Харчова сировина, продукти харчування і фураж, що опинилися в зоні зараження, перевіряють на зараженість, після чого приймається рішення на їхню дегазацію, утилізацію чи знищення.

При виникненні аварії з викидом СДОР на транспорті оповіщаються начальники ЦЗ району, міста й області, на території яких відбулася аварія, і за їх розпорядженням чи за розпорядженням голови надзвичайної комісії приводяться до готовності органи управління, формування розвідки, медичної служби, органи громадського порядку й інші. Організуються оточення місця аварії, рятувальні й інші невідкладні роботи.

Висновки до розділу

Таким чином, у розділі розглянуто аналіз потенційних небезпек, що можуть вплинути на здоров'я працівників економіко-гуманітарної сфери під час виконання робочих обов'язків в адміністративному приміщенні. Заходи по забезпеченню безпеки, заходи по забезпеченню виробничої санітарії та гігієни праці, заходи з пожежної безпеки (в приміщенні офісу класом пожежі А (Е), категорією приміщення Д передбачені вуглекислотні вогнегасники типу ВВК-3, також встановлена система пожежної й охоронної сигналізації «Сигнал-ВКб», яка забезпечує виявлення теплових і димових ознак пожежі і місця виникнення пожежі з точністю до місця розміщення датчика.) та заходи по забезпеченню безпеки у надзвичайних ситуаціях, а саме захист населення при хімічному зараженні у разі аварії на хімічно небезпечному об'єкті або транспортних засобах, що перевозять сильнодіючі отруйні речовини.

ВИСНОВКИ

Підбиваючи загальні підсумки дипломної роботи шляхом узагальнення вироблених в ході дослідження основних теоретичних положень, констатуємо, що аналіз політологічного аспекту гри може дозволити розширити соціальні можливості для її застосування як методу дослідження етноконфліктів, так як евристичні, епістемологічні і комунікативні можливості моделюючої гри широкі і багатогранні.

Моделююча гра дозволяє визначати механізми розвитку політичного та етнополітичного процесу, допомагає орієнтуватися в складному профілю, такому, як етноконфліктологія, а також знаходити зв'язки між елементами процесів, недоступні іншим методам вивчення політичної реальності.

За використанням моделюючих ігор проводяться дослідження етнополітичної ситуації і формулюються стратегії політичної поведінки. Доцільно використовувати моделюючі ігри як дієвий засіб навчання, так як підготовлений теоретичний матеріал, який закріплюється в ході гри емоційними переживаннями, яскраво запам'ятовується і зберігається надовго.

Використання моделюючих ігор в політології робить необхідним осмислення і узагальнення об'єктивних закономірностей функціонування і розвитку суспільства, які дають можливість отримати більш широкі форми організації науки і забезпечують дослідження актуальних політичних та етнополітичних проблем.

Моделююча гра може застосовуватись для опису конкретних етнополітичних та політичних процесів. Саме аналіз політичних моделюючих ігор дає змогу до розуміння об'єктивної соціальної сутності, до об'єктивного розглядання етноконфліктів, так як політичні ігри чітко відображають як, матеріальні, так і духовні потреби суспільства.

Було з'ясовано, що особливо небезпечного забарвлення набувають етнічні конфлікти, коли на них нашаровуються релігійні розбрати.

Історико-політична еволюція гри ілюструє механізми розвитку суспільства, проливає світло на сутність багатьох політичних процесів.

Під етнополітичним прогнозуванням слід розуміти процес розробки науково обґрунтованих припущень (гіпотез) про можливі варіанти зміни стану етнополітичного явища, процесу чи об'єкту у майбутньому; альтернативні шляхи та вірогідні строки їх здійснення.

Таким чином, з плином часу створюється політична ігрологія, як спеціальний напрям в політичній науці, яке з'єднає в собі три складові: гра як спеціалізований метод дослідження окремих політичних процесів; ігрові практики як складові політичних технологій і процесів; ігрове моделювання політичних дій.

Моделюючі ігри є гарним засобом боротьби з етностереотипами, які потрібно викоренити, якщо Україна хоче стати членом Європейського Співтовариства.

Моделюючі ігри можуть виконувати різноманітні функції в залежності від сценарію і цілей гри. Безсумнівною перевагою моделюючих ігор є те, що вони з'єднують теорію і практику, сприяючи виробленню професійного досвіду, практичних умінь і навичок.

Треба зазначити що успішність проведення моделюючої гри багато у чому залежить від модератору цієї гри, від його професійних і соціально-психологічних знань, а й від того, чи здатний він упоратися з непередбаченою ситуацією на ігровому занятті спокійно, без стресу для себе і для інших, з гумором і гідністю, не піддаючи сумніву свій професіоналізм і імідж.

Під час дослідження було сформовано визначення моделюючої гри, а саме.

Моделююча гра - це симулюючі дії декількох груп діючих осіб у конфліктній, багатофазній моделі дійсності, рішення якої є відкритим.

Комплексність і успішне засвоєння матеріалу яка залежить від модератора, та творця гри.

Етнополітична конфліктологія - досить молода наукова дисципліна,

основними компонентами якої є такі категорії, як: етнічна група, етнополітика, етнополітичний конфлікт, етнічна мобілізація і ін.

У зв'язку з цим етнополітичний конфлікт представляється особливим різновидом соціального конфлікту, зумовленого політичними, етнокультурними, територіальними, соціально-економічними, історичними, дискримінаційними і іншими факторами, що характеризується зіткненням фундаментальних інтересів етнічних спільнот або етнічної групи і держави щодо перетворення або збереження політичного статусу етнотериторіального освіти (в тому числі, положення етнічної групи в країні), автономізації або суверенізації території проживання етнічної групи.

Пильна увага феномену етнополітичного конфлікту стали приділяти в другій половині ХХ століття. В контексті теоретико-методологічних тлумачень сутності та специфіки етнічності (відповідно, і етнополітичного протистояння) сформувалися три підходи: примордіалізм (етнічна приналежність людини - об'єктивна даність, незалежна від нього самого), інструменталізму (етнічність виступає як соціально-політичний інструмент в досягненні конкретних цілей і задач), конструктивізм (етнічність є продуктом соціального конструювання, самоідентифікації і ототожнення з конкретною соціальною групою на основі спільності мови, культури, походження та історії).

Причинами етнополітичних протиріч виступають територіальні, політичні, соціальні, економічні та історичні фактори.

Діючими суб'єктами етнополітичного конфлікту є держави, етнічні спільноти, етнічні еліти, політичні рухи та об'єднання, які позиціонують себе як транслятори волі та інтересів етнічної групи.

Етнополітичні конфлікти диференціюються залежно від територіального устрою держави; способів боротьби; навколишнього (світового) позиціонування розгорнувся етнополітичного протистояння; вимог і установок етнічних еліт, об'єднань і рухів.

Динаміка етнополітичного конфлікту включає в себе як мінімум чотири

фази, це: становлення конфлікту, накопичення ресурсів для протистояння (підготовка), ескалація конфлікту, безпосередній конфлікт (гостра фаза), врегулювання етнополітичного протиріччя.

Основними установками етнічної групи в умовах протистояння є: внутрішнє самовизначення в рамках єдиної держави (автономія), наслідки - автономізація; зовнішнє етнотериторіальну самовизначення - створення власного, незалежного і суверенної держави (суб'єкта міжнародного права), наслідки - сепаратизм, сецесія; ірредентизм - возз'єднання розділеної державами етнічної групи; територіальні претензії і суперечки.

Врегулювання етнополітичного конфлікту - сукупність політичних заходів і засобів, що вживаються державою, суб'єктами протистояння і посередниками в цілях ліквідації джерел конфлікту. Форми дозволу етнополітичного протистояння виражаються в політичному, переговорному, силовому, економічному, культурноінформаційном та інших засобах, вичерпних конфронтацію. Відзначаються насильницькі, примусові, консенсуальні і територіальні методи регулювання етнополітичних конфліктів з усуненням або мінімізацією етнічних розбіжностей, а також методи консолідації, медіації, автономізації та федералізації як оптимальні форми регулювання етнополітичного протистояння зі збереженням етнічних відмінностей.

Управління етнополітичних зіткненням досягається за допомогою використання взаємопов'язаних політичних, економічних, соціально-культурного та інших заходів з метою впливу на конфліктну ситуацію, подальше дозвіл і нейтралізацію.

Досліджено, що вагомою причиною етнополітичних конфліктів є порушення прав саме національних меншин. Було виділено етнополітичні конфлікти за сферами проявів та причинами виникнення, а також було виокремлено групи концепцій етнічного конфлікту.

З'ясовано, що більшість етноконфліктологічних концепцій, що перебувають в сучасному науковому полі, нехай навіть як об'єкт критики,

містять евристичний потенціал і можуть бути продуктивно використані в науковому аналізі етнічних конфліктів, науковій і практичній експертизі, посередницькій діяльності.

Було розглянуто моделюючу гру як політологічний метод дослідження, а також методи моделювання.

Зв'язок етнічності і політики має істотний значенням в суспільно-політичному житті сучасних держав: чим глибше етнічна поляризація в суспільстві, тим вище питома ймовірність етнополітичної конфронтації. Відповідно, серйозні проблеми, які мають етнополітичних підґрунтя, частіше властиві поліетнічним національно-державним утворенням (незалежно від їхнього державного устрою, будь то федеративну державу або унітарне).

Потенційна ефективність способів врегулювання етнополітичного конфлікту відбивається в діагностованих соціологічних індикаторах, таких як: рівень добробуту і освіти населення, демографічний стан, масштаби безробіття та ін. В різних парадигмах найбільш результативні механізми врегулювання конфліктів пропонуються в рамках наступних конфігурацій: це федерація (федеративну державу), головні елементи - етнотериторіальну і адміністративно-територіальний принципи державного устрою.

В рамках же модерністкою парадигми: це унітарна держава, в складі якого допустимо автономне етнотериторіальну освіту (з набором політичних повноважень і управленчеських компетенцій і з умовою правового закріплення суверенітету і територіальної цілісності держави, а також верховенства загальної конституції).

Таким чином, з'ясовано, що дослідницькі можливості моделюючої гри дають можливість відобразити те, що відбувається, і перетворювати саму дійсність, що є однією із головних її переваг. Теоретико-методологічні дослідження в галузі засобів і способів регулювання етнополітичних конфліктів дозволяють вирішити сучасні конфліктні ситуації. Для цього політологічній науці необхідно фокусувати особливу увагу на аналітико-прогностичному осмисленні сучасних етнополітичних протиріч, а також на

виробленні оптимальних, стратегічно і технологічно вивірених інноваційних рішень для подолання різного роду криз і загроз.

Це унікальна властивість гри, необхідна у етнополітиці, тому, і використовується суспільством протягом багатьох століть.

ПЕРЕЛІК ПОСИЛАННЯ

1. Абрамов Л.К., Азарова Т.В., Інформаційний компонент діяльності НДО. – Кіровоград: ІСКМ 2009.
2. Авксентьев В. А. Этическая конфликтология: В 2 ч. Ч. 1. Ставрополь: Изд-во СГУ, 1996.
3. Андрій Куліш. Public Relations для громадських (недержавних) організацій. Практичні поради на щодень. Видання 4-те, змінене та доповнене. – Київ, 2004.
4. Арановский М. Два этюда о творческом процессе // Процессы музыкального творчества. Вып. 1 / Труды ГМПИ им. Гнесиных. – Вып. 130. – М., 1993.
5. Афанасьев В.Г. Программно-целевое планирование и управление / В.Г. Афанасьев. – М. : Высшая школа, 2010.
6. Бабкин В.Ф. Деловые имитационные игры в организации и управлении: Учебное пособие / В.Ф. Бабкин, С.А. Баркалов, А.В. Шепкин. – Воронеж: 2001.
7. Байбурин А.К. Этнические аспекты изучения стереотипных форм поведения и традиционных культур // Советская этнография. – 1985. –.№2.
8. Василевська Т. Етичні виміри етнополітики: державно-управлінський аспект, 2007.
9. Вербицкий А.А. Активное обучение в высшей школе: контекстный подход: Учебное пособие / А.А. Вербицкий. – М. : Высшая. шк, 1991.
10. Ветренко И.А. Игровые практики в политическом процессе: Монография. 2009.
11. Вязкова Е. В. О творческом процессе С. И. Танеева (по эскизным материалам кантат)
12. Геронимус Ю.В. Игра, модель, экономика / Ю.В. Геронимус. – М. : Сфера, 2009.

13. Горелик В. А., Фомина Т. П. Элементы теории игр. — Липецк, 1999.
14. Гладких С.В. Этнические стереотипы и проблемы межкультурного общения // Этнические проблемы современности: Сборник статей. — Вып.5. — Ставрополь, 1999.
15. ГО «Європейський діалог». Тренінги з європейської інтеграції та впровадження європейських проєктів, за ред. О. Шинаровської, Х. Чушак. — Львів, 2009.
16. ГО «Європейський діалог». Чемпіони європейської освіти. Кращі практики європейських молодіжних проєктів. — Львів: Видавництво «Друкарські куншти», 2009.
17. Губко М. В., Новиков Д. А. Теория игр в управлении организационными системами. — М., 2005.
18. Дежурко Л.Ф. Элементы теории игр. Стратегические игры: Учебное пособие /Л.Ф. Дежурко. — М. : БГЭУ, 1995.
19. Дрешер М. Стратегические игры: теория и приложения. — М.: Сов. радио, 1964.
20. Завьялова Ж.А. Метафорическая деловая игра. / Ж.А. Завьялова — С. : Речь, 2005.
21. Иванилов Ю., Лотов А. Математические модели в экономике. — М.: ФИЗМАТЛИТ, 1979.
22. Козырев Г. И. Политическая конфликтология: Учебное пособие. — М.: ИД «ФОРУМ»: ИНФРАМ, 2008.
23. Карасева А. Элементы теории игр: учебное пособие / А.Г. Карасева, Т.А. Орлова. — Ульяновск: УлГТУ, 2016.
24. Карпович О.Г. Современные концепции управления международными конфликтами в миротворческих операциях: дис. ... д-ра полит. наук: 23.00.04. М., 2012
25. Карсанова Е.С. Этнополитические конфликты в полиэтничных федерациях: природа и практика решения в условиях глобализации: дис. ... д-ра полит. наук: 23.00.02. М., 2012.

26. Карсанова Е.С. Этнополитические конфликты в многонациональных государствах: компаративный анализ. 2010.
27. Кесян Г.Г. Миротворческий потенциал предотвращения и урегулирования современных этнополитических конфликтов: дис. ... канд. полит. наук: 23.00.04. М., 2009.
28. Кларин М.В. Инновации в обучении: метафоры и модели: Анализ зарубежного опыта / М.В. Кларин. – М.: Наука, 1997.
29. Коваленко Б.В., Пирогов А.И., Рыжов О.А. Политическая конфликтология. М.: Ижица, 2002.
30. Козырев Г.И. Политическая конфликтология. М.: ФОРУМ, 2012.
31. Козлов В.И. Этнос. Нация. Национализм. М.: Старый сад, 1999.
32. Колмановский В.Б. Игровые задачи управления / В.Б. Колмановский. – М. : МИЭМ, 1990.
33. Корыхалова Н. Интерпретация музыки. – Л., 1979.
34. Корыхалова Н. Интерпретация музыки. – Л., 1979.
35. Королёва Т.А. Инновационная мобильность коллектива – условие повышения качества дошкольного образования / Т.А. Королева. 2012. – № 3.
36. Кузьмина Н.В. Правовое регулирование этнических конфликтов: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.01. Кострома, 2004.
37. Кунь О. М. Етнополітологія. навчальний посібник для студентів-політологів / О. М. Кунь. – Харків, 2005.
38. Лабскер Л.Г. Игровые методы в управлении экономикой и бизнесом: Учебное пособие / Л.Г. Лабскер. – М. : Дело, 2001.
39. Латинско-русский словарь / сост. А. М. Малинин. – М.: Государственное изд-во иностранных и национальных словарей, 1961.
40. Либерман Е. Творческая работа пианиста с авторским текстом. – М., 1988. – С. 36.
41. Лукашевич В. Модели и метод моделирования в человеческой деятельности. – М., 1983.

42. Майборода О. Проблема методу в етнологічному прогнозуванні, 2007.
43. Мангейм Дж.Б., Рич Р.К. Политология. Методы исследования. – М., 1997.
Математические модели конфликтных ситуаций. – М., 1977.
44. Метафорическая деловая игра: Практическое пособие для бизнес-тренера / под ред. Завьяловой Ж. – С. : Язык, 2004.
45. Морозов В.В. Исследование операций в задачах и упражнениях. / В.В. Морозов. – М. : Высшая школа, 1986.
46. Неуймин Я. Модели в науке и технике. История, теория, практика. – Л.: Наука, 1984.
47. Новик И. Б. О моделировании сложных систем (философский очерк). – М., 1965
48. Панарин А.С. Глобальное политическое прогнозирование в условиях стратегической нестабильности. – М., 1999;
49. Панфилова А.П. Игротехнический менеджмент. Интерактивные технологии для обучения и организационного развития персонала: Учебное пособие / А.П. Панфилова. – С. : ИВЭСЭП, «Знание», 2003.
50. Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах : зб. наук. пр. / КПУ ; [редкол. Т.І. Сущенко (голов. ред.)]. – Запоріжжя : КПУ, 2014. – Вип. 34.
51. Петухов А.Ю. Возможности моделирования политических процессов с помощью математических моделей. Социально-энергетический подход. // деп.сборник Россия: тенденции и перспективы развития, Москва, ИНИОН РАН, Вып. 7, ч.2. 2012
52. Пешель М. Моделирование сигналов и систем / пер. с нем. – М., 1981.
53. Підготовка та реалізація молоддю проектів, спрямованих на сприяння євроінтеграційним процесам в Україні. Брошура – К.: «Євроклуб «Право і Захист», 2009
54. Писарук Н.Н. Введение в теорию игры / Н.Н. Писарук. – М.; БГУ, 2015.
55. Платов В.Я. Ділові гри: розробка, організація та проведення: Підручник / В.Я. Платов. – Москва: Профиздат, 1991.

56. Политология: учебное пособие для студентов технических и социально гуманитарных специальностей / Под ред. Н.А. Баранова. – С. : БДТУ, 2014.
57. Посібник з менеджменту для неурядових організацій. Підготовлено Творчим центром «Каунтерпарт». К: «МАКАР», 2005.
58. Проблемы политического моделирования. М., 1995.
59. Процессы музыкального творчества: сб. тр. Вып. 130 / РАМ им. Гнесиных. – М., 1994
60. Русакова О.Ф. Политическая дискурсология: предметное поле, теоретические подходы и структурная модель политического дискурса / О.Ф. Русакова. Полис. – 2006. – № 4.
61. Семененко И.С., Лапкин В.В., Пантин В.И. Типология этнополитической конфликтности: методологические вызовы «большой теории» // Полис. Политические исследования. 2016. № 6.
62. Смолки А.М. Методы активного обучения / А.М. Смолки. – М. : Высшая школа, 1991.
63. Стрекаловский А.С. Биматричные игры и билинейное программирование / А.С. Стрекаловский, А.В. Орлов. – М. : Физматлит, 2007.
64. Теорія ігор і міжнародних відносин / Д.А. Дегтярьов, А.Н. Дегтярьов. // Світова економіка і міжнародні відносини. – 2011. – № 2
65. Тимофеева Л.Н., Глухова А.В. Политическая конфликтология: состояние и проблемы // Политическая наука. 2016. № 2.
66. Тишков В.А. О феномене этничности // Этнографическое обозрение. 1997. № 3.
67. Троицкая О.В. Право наций на самоопределение: концептуальные подходы и практики применения // Полис. Политические исследования. 2015. № 6.
68. Трусков В.П., Филиппов А.С. Этнические стереотипы // Этническая психология: этнические процессы и образ жизни людей. – М., 1984.
69. Турнер Д.А. Рольові ігри. Практичний посібник. / Д.А. Турнер. – С. :

Пітер, 2002.

70. Федорова Л.І. Гра: дидактична, рольова, ділова. Вирішення навчальних і професійних проблем / Л.І. Федорова. М. : ФОРУМ, 2009.
71. Фибан В. Моделирование в биологии // Эксперимент. Модель. Теория. – М.; Берлин: Наука, 1982. – С. 153.
72. Хагер Н. Этапы формирования моделей // Эксперимент. Модель. Теория. – М.; Берлин, 1982.
73. Холопова В. Указ. соч.
74. Холопова В. Музыка как вид искусства. – СПб., 2000.
75. Хруцький Е.А. Організація проведення ділових ігор / Е.А. Хруцький – М. : Вища школа, 1991.
76. Чигарева Е. О семантической целостности творчества Моцарта: к проблеме творческого процесса // Процессы музыкального творчества: сб. науч. тр. – М.: РАМ им. Гнесиных, 1994.
77. Шабров О.Ф. Компьютерное моделирование социально-политических процессов. – М., 1997.
78. Шведовский В.А. Динамическая модель электорального поведения // Математическое моделирование. 2000. Т. 12. № 8.
79. Шиян А.А. Теорія ігор: основи та застосування в економіці та менеджменті. Навчальний посібник / А.А. Шиян. – Вінниця: ВНТУ, 2009.
80. Штофф В. О роли моделей в познании. – Л., 1963.
81. Чигарева Е. О семантической целостности творчества Моцарта: к проблеме творческого процесса // Процессы музыкального творчества: сб. науч. тр. – М.: РАМ им. Гнесиных, 1994.
82. Bers, M.U., & Chau, C. (2006). Fostering civic engagement by building a virtual city. *Journal of Computer-Mediated Communication*, 11(3), article 4. Retrieved November 19, 2007
83. Bigelow, B., with Larsen, M. (1999, Fall). On the road to cultural bias: “The Oregon Trail.” *Equity Coalition*, 5, 22-25.
84. Dahlgren, P. (2007). Introduction: Youth, civic engagement and learning via

new media. In P. Dahlgren (Ed.), *Young citizens and new media: Learning for democratic participation*, pp. 1-18. New York & London: Routledge.

85. Feldman, L., Pasek, J., Romer, D., & Jamieson, K. H. (2007). Identifying best practices in civic education: Lessons from the Student Voices program. *American Journal of Education*, 114, 75-100.
86. Horowitz D. *Ethnic Groups in Conflict*. Berkley, etc., 1985.
87. Raphael, C., Bachen, C., Lynn, K-M., Mckee, K., & Baldwin-Philippi, J. (2010). Games for civic learning: A conceptual framework and agenda for research and design. *Games and Culture*, 5, 199-235.
88. Lippmann W. *Public Opinion*.— Toronto, 1965.